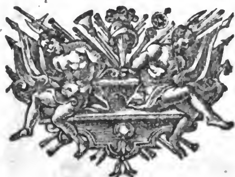
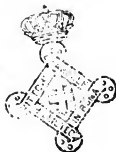
CASTRUCCII
BONAMICI
COMMENTARIORUM
DE
BELLO ITALICO
LIBER III.

LUGDUNI BATAVORUM.

EDITIO PRIMA.

cIↃ cI cc LI.

CASTRUCCII BONAMICI
Commentariorum de Bello Italico
LIBRI TERTII
AD
DUCEM
SENATUM
P. Q. C.
UNIVERSOS REIP. GENUENSIS
PRÆFATIO.

UM *in Galliam Cisalpinam iter facerem, Genuamque venissem,*

quæ in Urbe permulta acciderant eorum, de quibus ego scribere constitueram, & ibi essem a VOBIS P. C. *honorificè, liberaliterque tractatus, variè sum equidem affectus, maximamque animo voluptatem, atque uno tempore molestiam cepi. Nam & venisse ad homines, qui in summa generis nobilitate nihil de morum benignitate remitterent, perquam jucundum videbatur, & eorum ipsorum hominum debere facta, consiliaque ita explicare narrando, ut unius haberetur ratio veritatis, erat sane molestissimum. Quamquam enim multa a Vobis acta esse fortiter, ac sapienter in illis Reipublicæ tenebris antea etiam intellexissem,*

quam vestram essem humanitatem expertus, non inficiabor tamen multa item a multis inculcata fuisse mihi, quæ si fidem illorum factorum convellere omnino non poterant, addubitare quidem certe cogebant hominem in vestris adhuc rebus peregrinantem, vehementerque vereri, ne, si omnia dixisset, minus gratus, si quædam reticuisset, nimis obsequens videretur. Quæ me dubitatio cum diu, multùmque anxium, ac sollicitum habuisset, vicit tandem, qui vincere profecto debebat, amor veritatis, cujus quidem in historia præsertim conscribenda tanta esse vis debet, ut eam quacumque ratione infuscare flagitium, obruere autem

ſcelus etiam ſit. Itaque aſſeverare poſſum firmiſſimè hoc animo me ad GENUENSIUM *res cognoſcendas acceſſiſſe, ut eas, ſi a virtute profectæ eſſent omnes, libentiſſime ſcriberem, ſin minus, ſcriberem tamen, eorumque benignitatis memoria nihil adeo de veritatis cura detraheret, ut multùm etiam adderet diligentiæ, & cautionis, ne quid in noſtram narrationem per cauſam irreperet officii, quod videri poſſet aſſentatione, aut gratia depravatum. Sed ego de* GENUENSIBUS *diligenter, attentèque cum cogitarem, quærerem omnia, non crederem omnia, nihil ſane reperi, eſſe ab illis proximo hoc Italico bello cogitatum niſi ſummo conſi-*

lio, nihil ſuſceptum, niſi fide præſtanti; nihil denique actum, niſi virtute ſingulari; atque omnia ita eſſè nota omnibus, atque teſtata, ut ea mihi ſcribenti magis interdum veniat in mentem vereri, ne propter ingenii mei tenuitatem imminuta, quàm dubitare, ne propter benevolentiæ ſtudium amplificata eſſe videantur. Quamobrem graviſſima liberatus moleſtia, gaudeo P. C., *magnificèque lætor, oblatum mihi tempus, in quo grati animi mei pietatem Vos agnoſceretis, incorrupti fidem hiſtorici nemo deſideraret. Non enim eſſè arbitror, aut tam injuſtos,* GENUENSIUM *qui fuerunt hoſtes, ut urgere calumniis velint, quos per-*

ſecuti ſunt armis, aut tam inſanos, qui ſunt invidi, ut vocare audeant in dubium, quod exploratum omnibus, certiſſimumque eſt.

Meorum verò laborum ſi qui ſunt obtrectatores, quos homines jejunos, atque ineptos ne ſummis quidem ſcriptoribus defuiſſe video, accuſent ii me licet ut rudem, ut inelegantem (nihil enim impedio) ut mendacem autem, atque infectum ſtudio partium jure nunquam certe accuſabunt, cum libertatem in ſcribendo meam acerbius etiam, quam oporteret, reprehenſam eſſe omnes ſciant, ego ſenſerim. Sed nullæ ſunt ſimultates, nulla præmia, non ſpes, non metus, qui poſſit conſtantem hominem, atque

ingenuum a proposito deterrere: neque in Castris Borboniorum quòd fuerim, quòdque in acie steterim contra Austriacos, minus idcirco licere mihi sum arbitratus, reprehendere in Borboniis, laudare in Austriacis, quæ reprehendenda, quæ laudanda videbantur. Non enim, cum scribimus, animum retinemus armatum, aut eamdem esse bellandi, & scribendi licentiam existimamus. Nam militi, si adversus hostem ferocius sese gerat, etiam laudi datur, cum sit historico turpissimum, non dicam adversario maledicere, sed paulo scribere cupidius. Maximè quidem vellem, ut mea qui legunt, animo legerent eodem quo ego scripsi, neque in scri-

ptorem culpam conferrent, quam ipsi sustinent. Etenim dum nimis favent, nimis invident, mentiri me, ac maledicere dictitant, non quòd ita sit, sed quòd ad libidinem non scripserim ipsorum, eorumque aut hostes laudaverim, aut amicos reprehenderim. Qua in re non illi studium, aut libertatem meam coarguunt, sed stultitiam, atque insolentiam indicant suam; & cum iidem me cupidum, iidem liberum dicant, est certe quòd suspicer esse me in utroque moderatum. Equidem, ad libertatem quod attinet, eam neque immoderatè exercui, quod arrogantis erat hominis, neque fregi serviliter quod erat abjecti, idque unum co-

natus ſum, & mihi videor perfeciſſe, ut omnia liberè, nihil ſcriberem contumeliosè in quenquam.

Quod ſi quis eſt, qui, dempta etiam contumelia, ne innocuam quidem ferat in ſcriptore libertatem, ne Principum videlicet fama, potentiaque lædatur, is mea quidem ſententia vehementer, in eoque ipſo errat, in quo cauſæ, dignitatique Principum caveri maxime putat. Sublata enim libertate, generoſa extinguuntur ingenia, atque ejuſmodi extinctis ingeniis, hiſtoria aut nuſquam audet emergere, aut infuſcata ſordibus adulationis contemnitur ſtatim, & jacet; ipſaque propterea Principum fama, quæ præclaris rerum geſtarum monu-

mentis innititur, aut turpis, aut nulla omnino est. Potentia item illorum non modo non læditur libertate scribentis, sed etiam confirmatur. Nam cum propter copiam, atque affluentiam rerum omnium nonnulli Principes, humanæ naturæ vitio, nimium sibi indulgeant, multosque ob eam causam circa se habeant assentatores viles, imperitos, callidos, longe ab illis perterrita refugit veritas; cujus ignoratione imperia existunt sæva, ignava, inimica virtuti, plena turpitudinis, plena calamitatis. Una est historia libere scripta, quæ repugnantem quasi veritatem in Principum conspectum audeat adducere, eosque docere, quæ sint officia diligentis,

& moderati imperii; quibus officiis manet vis dominationis firmissima, commemoratio nominis sempiterna. Quæ duo si tueri Principes volunt, ut maxime debent, excitent oportet præmiis, non coërceant pœnis, famæ, imperiique eorum veluti custodem, historicam libertatem. Cujus quidem libertatis P. C. *nihil est, de Vobis cum scribo, quod me pœniteat, nihil quod Vos pudeat. Gratissimum enim mihi, quas ostendistis in liberanda Patria vestra virtutes usurpare scribendo, cum in eo simul possim & veritati, ut antea dixi, servire, & pietati satisfacere erga Vos meæ: Vobis porro honorificentissimum est mandari liberè scriptis quæ multa,*

& præclara pro ejuſdem Patriæ ſalute, ac dignitate geſſiſtis, ut, non ſolum eorum hominum, qui nunc ſunt, teſtimonio, ſed etiam eorum, qui naſcentur, judicio comprobentur. Illos pudeat hiſtoriæ, qui bella aut iniqua ſuſceperunt, aut turpiter adminiſtrarunt: Vobis nunquam fides, nunquam fortitudo, nunquam animus, nunquam conſilium defuit, ne tum quidem cum omnia deeſſe videbantur. Nam cum eſſetis præter jus oppugnati, præterque fas deſerti, a quibus minimè par erat, cumque totius italici impetus belli ad mœnia veſtra conſtitiſſet, ita, prementibus tot undique malis, neceſſitati paruiſtis, ut nunquam dignitatis obliviſce-

remini: cum autem res ipſa, & quaſi naturæ vox populum ad arma veſtrum impuliſſet, qui vexari, ac diripi tacitus nollet, primum quidem motum fortunæ ſubitum, ac vehementem ratione quadam gubernaſtis, ut neque conſtantiæ, neque Reipublicæ deeſſetis; deinde cum populi Vos ſalus, quæ ſuprema optimis Principibus lex eſſe debet, ad bellum traheret neceſſarium, id ita geſſiſtis, ut omnis obliti periculi, unius memores libertatis videremini. Quo in bello tantum virtute, ſapientiaque præſtitiſtis, ut qui cauſa eratis, marte etiam ſuperiores eſſetis, fueritque conſilium magis veſtrum, quàm conſilii laudandus eventus. Non quin fuerit ille ſecundiſſimus, ſed

quia prosperi eventus plerumque fortunæ, semper virtuti præclara consilia tribuuntur. Neque verò, quicunque belli eventus futurus fuisset, non eadem semper fuisset rerum a Vobis gestarum laus, non eadem Nominis gloria GENUENSIS. *Nullis enim unquam adversis virtus obruitur, quin etiam sua interdum vi erecta frangit adversæ impetum sortis, eaque præstat ipsa per se incommodo accepto, quæ ne ab incolumi quidem fortuna præstari posse videbantur. Id quod si unquam alias, in vestro certè bello victoriaque apparuit; quæ quidem victoria non casus temeritate, sed animi, consiliique vestri magnitudine parta est. Nam ferocientem armorum insolentia plebis fæ-*

cem continere, eandem hostium reditu dejectam excitare, Sociis præsidium, Civibus afferre salutem, hostibus ipsis egregiam in fœdere fidem, singularem in bello constantiam ostendere, hæc tanta, ex quibus victoria illa extitit admirabilis, non profecto incertæ, volubilisque fortunæ munera, sed fructus fuerunt magnæ cujusdam, & corroboratæ virtutis. Quod si qui secus existimant adhuc, ii, ut non sint nimium pertinaciter GENUENSIBUS *infensi, qui cum virtus emineat, atque appareat, fortunam malint admirari, e quibus maximæ illæ res ortæ sint caussis, ignorant quidem certè. Equidem ego, antequam Vos penitus nossem, & mirabilia quædam de*

rebus vestris nunciarentur, non tam primum (liberè ut, quod sentio, dicam) sapientiam sum vestram, quàm felicitatem admiratus, adeoque erant ardua, incredibilia, quæ tentata a Vobis, gestaque dicebantur, ut exitum illum formidolosi belli optandum potius, quàm sperandum fuisse judicarem. Postea verò quàm vestram Urbem ingressus, vestrorum Hominum mores, institutaque perspexi, sermones audivi prudentes, graves, authoritatem Senatus, Populi obsequium, nihil arrogans in Nobilitate, nihil in Plebe contumax, atque omnia plena justitiæ, mansuetudinis, diligentiæ, æquitatis, concordiæ, fortitudinis cognovi, tum autem non tàm ego Vos feli-

ces, quàm fortes, & sapientes putavi, atque existimavi magis esse Vobis gaudendum quòd illa acciderint, quàm mirandum cæteris quòd ita acciderint. Debebat enim in magno etiam fortunæ incursu stare Respublica tantis fulta virtutibus, neque ullum ei a naufragio periculum esse poterat, cum tales ad gubernacula Viri tanto consilio, & magnanimitate præditi sederent. Atque animi magnitudo, difficillimo belli tempore, ita perspecta est, ut obscura esse non possit: consilium verò eo magis laudandum, quò difficilius est cavere omnia, & nihil timere. Sunt enim qui timiditati, atque ignaviæ suæ moderationis & prudentiæ nomen inane prætendant

Verum nihil eſt, quod vehementius Principibus obſit, quàm poſſe impunè contemni, nihil quod in his contemnatur impuniùs, quam ignavia ipſa, quæ nervos elidit virtutis, pacis, bellique artes extinguit ſubitam interdum perniciem, certam ſemper infert infamiam. Quis enim eos Principes aut omninò liberos ducat, qui otium ita ſunt amplexi, ut omnia perferant turpiſſimæ quietis cauſa? Sed ferant hi debitam hanc inertiæ ſuæ pœnam, ut prætereantur in hiſtoria, qui nihil hiſtoria dignum geſſerint. Vos autem P. C. *digniſſimi ſanè eſtis, quorum ſit in literis nomen illuſtre atque magnum, cum non ſolum ad tempus maximam Reipublicæ veſtræ utilitatem attuleritis, ſed etiam*

ad exemplum, ut quicunque posthàc Vobis nocere voluerit, nullam esse intelligat apud non timentes minantis auctoritatem neque facile nocere iis existimet, hoc animo quos esse vidit, ut nullam neque faciant, neque patiantur injuriam. Scribatur igitur tantarum rerum historia; maneat fama defensæ, maneat exemplum Patriæ defendendæ: neque erit, opinor, quisquam tanta aut inscitia, aut invidia depravatus, ut, hunc tertium de Bello Italico Librum quod Vobis quasi consecraverim, quodque ejus libri a principio res Vestras dilaudaverim, fidem idcircò, vel prudentiam desideret meam. Nam librum cui potius donarem, quàm Vobis, qui libro ipsi materiem dedistis

uberem, atque excellentem? res autem quantæ illæ fuerint, ipſa declarabit luculentius hiſtoria; in hiſtoria denique earum conſcribenda veſtrorum ego Civium P. C., *Sociorum, etiam hoſtium conſcientiam teſtor, omnia me veritati, nihil gratiæ dediſſe.*

CASTRUCCII BONAMICI

COMMENTARIORUM
DE
BELLO ITALICO
LIBER TERTIUS.

MPERATORE in Germaniâ creato Francisco Lotharingio conjuge, & Borusco bello ingenti Silesiæ totius jacturâ composito, alios in Italiam duces immittebat Theresia Austriaca, alios exercitus; neque tot fatigata, deterritave adversis multò ala-

macrior ad Italicum bellum duabus magnis, gravibusque domi curis liberata consurgere videbatur. Quibus recreatus nunciis Lictestenius intra Novariæ Sessitisque amnis præsidia, quò Borboniorum impetus declinans confugerat, tenere se jam non poterat, & reliquias, quas habebat exercitus copiis, adaugere, quæ totos ex Germania dies confluere Mantuam dicebantur, iisque Mediolanensem recipere provinciam meditabatur. Sardiniæ item Rex minus esse animo sollicito cœperat, adventantibus Germanorum auxiliis. Itaque, renovato bello, Camposianum statim colloquium diremere, pacisque causâ venientem ad se ex Galliâ Comitem Malibojum suis excedere finibus jusserat, nequam daret Austriacis immutatæ voluntatis suspicionem. Quanquàm non defuerint, qui collo-

colloquium omne temporis causâ, non diſſentientibus Britannis, quibus unis Sardiniæ Rex confidere videbatur, inſtitutum, neque veriſimile dicerent eſſe, ut iis Sardiniæ Rex conditionibus ſtare voluerit, quæ, dimiſſo Onelienſi tractu, & Philippi in Italiâ regno conſtituto, præcipuum illud ſuum terrâ, marique amplificandi imperii conſilium ſi non frangerent, retardarent quidem certè. Sed ſivè ex animo factum, ſivè ſimulatè illud fuerit (in animis enim hominum, maximèque regum multæ ſunt latebræ, multi receſſus) ad ejus certè colloquii, paciſque mentionem ita Galli obtorpuerant, ut indormire bello, atque hoſti viderentur. Ille autem nunquam non vigilans, & temporibus imminens Haſtam ſubitò Pompejam, uti ſuperiore libro demonſtravimus,

cœperat, alienâque lætus diſcordiâ, quæ naturæ diſſimilitudine, & tacitis alta ſuſpicionibus inter Hiſpanos, Galloſque ſerpebat in dies latiùs, non accepta ſolùm incommoda ſarcire, ſed celeriter majoribus utilitatibus ſanare ſperabat.

At Borbonii tectè primum inter ſe, deinde apertè, graviterque diſſidere cœperant. Erant Hiſpani, repugnantibus vehementiſſimè Gallis, Mediolanum profecti, & contrà quàm erat in concilio de communi ſententiâ conſtitutum, Mediolanenſis arcis oppugnationem urgebant: quæ res, & offenſionem illis non mediocrem ad ſocios afferebat, intempeſtivam detegendo cupiditatem, & nimiùm diſtrahendo vires, infirmiores reddebat ad reſiſtendum hoſtibus. Sed nihil commovebantur Hiſpani. Omnia omnibus

nibus viis ad oppugnandam arcem necessaria Mediolanum conferebantur: jamque, aggere jacto, collocabantur tormenta; neque minus interea duces, præfectique copiarum intrà tecta Urbis recepti scenis, ludisque oblectabantur, prorsus ut videre esset, & belli apparatu, & otii deliciis eandem fremere Urbem, ac lascivire. Posteà verò quàm Camposiani colloquii certus increbuit rumor, Gallicarumque ad Hastam Pompejam cohortium deditio non sinè obscuro quodam consilio, & quasi prævaricatione, facta esse dicebatur, tum autem prodi se a Gallis, & circumveniri Hispani existimantes Alexandrinæ arcis obsidionem repentè dimiserant; veritique uno tempore & sociorum, utì quidèm ipsis videbatur, infidelitatem, & hostium adventum a Mediolanensis item

item arcis oppugnatione tormenta deducta omnia, in navesque subitò undique contractas imposita secundo flumine, cæteraque terrestri itinere impedimenta Ticinum summiserant, eòque Philippus ipse, & Dux Mutinensium, Gagiusque proficisci quamprimùm cogitabant, in hisque omnibus rebus consilia, copiasque a Gallis sejungere velle videbantur. Atque hi deseri se ab Hispanis cum viderent, ne superfluentibus Austriacorum copiis soli objicierentur, neu Genuâ, Galliâque Narbonensi intercluderentur, omni circa Tanarum, Padum, Bormiamque amnes relictâ regione, Novas sese versùs raptìm receperant.

In Hispaniâ autem propter invidiam Camposiani colloquii malè Galli audiebant, adeout Rex ipse subitâ incitatus irâ, & Reginæ uxoris admonitu,

nitu, non ſatis animadvertens quantam rem, quamque alieno tempore moveret, a Gallis diſcedere ſociis tam ambiguis, novaſque experiri amicitias conſtitueret, eâque de causâ Hyeronimum Grimaldum Genuenſem in excogitandis, gerendiſque rebus prudentem hominem, atque alacrem in Germaniam cum mandatis mitteret, quæ Regi maximè Sardiniæ officere, atque obſtare dicebantur. Erat Grimaldus, Aranqueſiano confecto fœdere, legatione functus Reipublicæ ſuæ, cui cùm inſervire ſe poſſe exiſtimaret, ſi quæ Viennæ agenda erant, quæque ad Italiam, atque ad Rempublicam adeò pertinere videbantur per ſe potiùs, quám per alios agerentur, ſuſceptâ legatione, ſtatim, ut erat juſſus, profectus eſt. Sed ea quoque legatio nimio ambitionis ſtudio ſuſcepta,

pta, ut multa alia Hiſpanorum, fruſtra fuit. Nam neque liberum erat Reginæ Ungariæ cum Hiſpanis adverſus Sardiniæ Regem conſentire, inſcientibus Britannis quos tamen Sardiniæ Regis commodis acerrimos videbat eſſe fautores; neque facilè Hiſpaniæ Regi initam cum Gallis ſocietatem, multiſque neceſſitudinis, atque utilitatis nominibus coagmentatam ſubitò diſolvere. Illa etiam Reginæ Ungariæ inſederat ſuſpicio, ſimulatâ legatione, hæc ab Hiſpanis mandata interponi, quo aut ſuos ad Italicum bellum impetus remorarentur, aut Gallorum animum Campoſiano colloquio ſopitum, alterius æmulatione colloquii repungerent, atque excitarent.

Genuenſes porrò, cum nova quædam in Italiâ miſceri, & concitari

mala

mala viderent, diesque advenisset, quo die Principem Civitatis (Ducem appellant) fieri ab ipsis in biennium per leges oportet, Franciscum Brignolium-Salium, quem missum fuisse ad exercitum summo cum imperio demonstratum est, Ducem crearunt, perspectæ domi, forisque virtutis hominem, ut, si qua esset formidolosi temporis tempestas oblata, haberet in singulari viro magnum Respublica præsidium. Ita igitur omnia sunt subitò mutata, ut trepidare, ac fugere Borbonii inciperent, qui vincebant; in spem autem victoriæ venire auderent Austriaci, qui fugâ sese hactenus, & præsidiorum latebris occultaverant. Maximis enim coactis copiis alacres, ac fiduciæ pleni alterâ ex parte Lictestenius Viglebanensem agrum parato, atque instructo exercitu tene-

bat: alterâ Berenclavius, domitis ille Boiis, direptisque nobilis dux cum x. hominum millibus, quos jam flumen Adduam transduxerat, expugnato in itinere Codoneo, quo in loco præsidium Hispani habebant; & Lovestenius Laude occupatâ Pompejâ, fusisque aliquot, & fugatis ad Melignanum Hispanis, instabat: tum Brounius, & Pallavicinus Mantuâ profecti in Parmensem agrum irrumpere conabantur, partemque hispaniensis exercitus, cui Castellarensis præerat, a reliquis copiis interclusam distinebant. Quibus rebus perturbatus Philippus tres modò menses ex mediolanensi regno lætatus maturavit Mediolano discedere, Ticinumque contendit, cum levis armaturæ equites nonnulli Austriaci, Lambro amne superato, extremum ejus agmen malè habe-

haberent, & carperent. Sed Ticinum cum esset ventum, castra Gagius apud Chartusianos habere eo consilio instituit, ut ad Padum, Placentiamque oppidum aditum haberet expeditum, utque simul Fulvii Forum respiceret, cui Sardiniæ Rex expugnato Casali, propiùs jam imminebat.

Magnopere etiam hortari per literas, nunciosque, & suadere Castellarensem non desistebat, denique imperabat, ad se quamprimum ut veniret, ne hostes, quorum in dies copiæ augebantur, illius iter impedire, seque ab eo excludere possent: idque valde ad communem salutem pertinere arbitrabatur, cum, distractis viribus, neque Castellarensis satis firmus esset adversus hostes, neque partem exercitus validam negligere ipse posset. At Castellarensis aut suâ nimium vir-

tute ferox, aut eâ fortaſſis gratiâ fretus, quâ plurimum apud Reginam Hiſpaniæ valere dicebatur, vehementer Gagium contemnebat, & parere homini recuſabat, omniaque ejus conſilia criminabatur, remorabatur; id quod erat bello, ſummæque rerum adverſarium maximè. Itaque a Gagio apertè diſſentiens a Parmenſi, & Guardiſtallenſi agro non diſcedere perſeveravit.

Brounius intercludi Caſtellarenſem a reliquo Hiſpanorum exercitu poſſe ſperans, Nadaſtium mittit, qui in ſiniſtrâ Padi ripâ oberrans nullo certo itinere ludificet hoſtem, pontemque ad Caſale majus ſimulet efficere. Quæ dum Nadaſtius exequi parat, Hiſpanorum ſtationes, ut omni deſtrâ fluminis parte erant diſpoſitæ inopinantes ab Auſtriacis nonnullis levis armaturæ, qui Padum ſilentio ratibus

tibus transgressi in eas impetum improvisò fecerant, opprimuntur. Brounius interim ad Burgumfortem effecto celeriter ponte, suisque transductis copiis Luceriam occupat; tum inde Lucesius, & Novatus Austriaci exercitus decuriones Rhegiolo, Nadastius autem Valterio potiuntur: quibus occupatis locis Guardistallum, quod erat medium, circumvallare Austriaci, atque oppugnare, allatis tormentis, instituunt.

At Coraphæus præfectus castrorum Regis Neapolis, qui, ut antea diximus, oppido præerat, conatus est, eruptione factâ, oppidum defendere, eique ad auxilium ferendum Castellarensis advolarat cum omnibus copiis. Sed Nadastius uno fere tempore, & compulso in oppidum Coraphæo, & primo Castellarensis agmine ad Crustulum

ſtulum amnem fugato, illum quidem, deſperatis auxiliis, in deditionem venire, hunc, amiſſo Guardiſtallo, ſeſe Parmam feſtinanter recipere coegit.

Quibus rebus Gagio nunciatis, omnibus conſiliis antevertendum exiſtimavit, ut Caſtellarenſi ſubveniret, ne tanta exercitus pars tam longè abſtracta in poteſtatem hoſtium veniret. Itaque Ticino cum omni ſtatim exercitu profectus Placentiam venit, magniſque itineribus progreſſus, ſubſiſtere ad Florentiolam cogitur, propterea quòd aſſiduis aucta tempeſtatibus Trebia pontes interruperat, partemque exercitus intercluſerat: cujus moræ beneficio uſi Lictenſtenius, & Berenclavius ſuos & ipſi exercitus educunt, properantque Gagium præoccupare, ſi eſſet in perficiendis pontibus periclitandum, ut priuſquam ille Tarum

amnem

amnem transiret, ipsi Brounio adjungerentur. Quo facto, & Pallavicino, qui Castellarensem observaret, cum iii. equitum, peditumque millibus, & Pyrochitrophorûm centuriis sex ad Parmam relicto, copias ad Tarum omnes contrahunt.

Gagius refectis pontibus, expeditoque itinere ad vicum pervenit, qui Sanguinaria dicitur; ibique non longe a Taro castra facit, loco non satis quidem idoneo ad commeatus parandos, sed temporis brevitas, & rei cogebat necessitas. Postero die cum paucis equitibus ad exploranda loca profectus adversam fluminis ripam obtineri ab hostibus conspicatur: numero esse armatorum ad xxx. millia; Tarum autem nivibus solutis, & continentibus adeo pluviis crevisse, ut propter aquæ vim, rapiditatemque amnis

amnis omnino perficiendi pontis facultatem non daret. Itaque necessariò iter supprimit, eratque uterque utrique exercitus in conspectu, neque alter alteri nocere poterat, prohibente flumine: & crebris Gagii literis Castellarensis incitabatur, quoniam primò præcepta, monitaque sua sprevisset, ut, cognito saltem periculo, Parmam relinqueret. Enimverò ille relicturum se negare, neque ullo pacto commissurum, ut Hispaniæ Reginæ urbs clarissima hostibus indefensa prodatur; in eoque perseverabat. Sed pertinaciam ejus fregit tandem Philippus literis severiùs scriptis, quibus placere sibi demonstrabat, ut, nullâ interpositâ morâ, quamprimum Parmâ excederet.

Quibus acceptis literis Castellarensis, ad speciem præsidiis cum paucis

cis militibus Carolo Lanfranchio Protrib. mil. relicto, in noctem ipse conjectus cum reliquis copiis omnibus celeriter e conspectu urbis Parmæ silentio discessit. Profectionem ejus primò non senserant hostes, postea cognitâ re, equites peditesque miserant levis armaturæ, qui consequerentur, & deprehensum in itinere opprimerent. Turrim vix dum ille Mulactianam attigerat, cum repentè circumfunduntur undique hostes: omnes obsidentur viæ. Loca suberant aspera, saltuosa, omniaque erant nive, gelluque oppleta; cœlum coortis tempestatibus fœdum, nullum auxilium, ne spes quidem; fames urgebat. Tantis objectis difficultatibus non defecit animo Castellarensis, sed virtute, ac perseverantiâ militum suorum summotis hostibus, factoque per

Apuanos montes itinere difficillimo, Spediam octavo tandem die venit, magnâ & jacturâ suorum, & admiratione hostium, qui ex tantis emersisse illum angustiis persuadere sibi compertâ vix re poterant.

Gagius, postquam conjunctas hostium copias, egressumque Parmâ Castellarensem cognovit, a Sanguinariâ discedit, Placentiamque eodem, quo venerat, itinere exercitum reducit, castraque ad oppidum habere, & communire, pontemque in Pado facere instituit.

Captâ hostes Parmâ, neque Castellarensis iter impedire nostrorum virtute repulsi, neque regredientem insequi Gagium tempestatum, & fluminis magnitudine detenti potuerunt. Itaque necessariò morabantur. Tandem, transducto Tarum exercitu, ad hostem

hostem proficisci constituunt, sive illum in muniendis castris occupatum, & nondum Castellarensis adventu confirmatum adoriri, sive obsidione premere possint. Namque illi horum alterutrum spectare maximè videbantur. Sed quominùs adorirentur, assidui prohibuerant imbres, Gagiique effecerat solertia, qui, & pontes interruperat omnes, &, expugnando Codoneum, illos diutius etiam impeditos tenuerat. Pignatellius enim legatus de exercitu hispaniensi cum parte copiarum missus ad occupandum Codoneum, cum ad Lambri, & Padi confluentem pervenisset, primùm quidem pedites, equitesque nonnullos Austriacos, qui ibi erant in statione, in fugam dedit, in ipsum deinde Codoneum vicum, quò sese receperant fugientes, impetum celerrimè progres-

ſus fecit. Reſiſtebant acerrimè hoſtes, domiciliiſque occupatis repellere noſtros confidebant. Sed cum noſtri audacter ſuccederent, allatiſque ſecuribus portas perfringerent, domoſque ferreis palis ſubruerent, loco ceſſerunt, defenſorumque pars in ipſo certamine interfecta, fugataque, pars, Codoneo capto, capta eſt, in hiſque Groſſius fuit dux eorum. Quo facto Pignatellius ſeſe ad Gagium in caſtra recepit.

Noſtris ad Placentiam caſtris communitis, perfectoque in Pado ponte, relinquebatur Auſtriacis nihil, niſi ut obſidione Gagium premerent. Idque accidit.

Oppugnabatur interim Forum Fulvii a Durlacenſi Principe, eodemque Trib. mil. Regis Sardiniæ, & defendebatur egregiè ab Aſcoiſquio

Hiſpa-

Hiſpanienſis exercitus Decurione, qui Philippi juſſu oppido præerat, præſidiumque ibi Hiſpanorum habebat, & Helvetiorum de exercitu Neapolitano. At Malibojus multùm ad belli rationem intereſſe exiſtimans, prohibere, ne in tantâ rerum perturbatione oppido potirentur hoſtes, firmo, atque opportuno, ſimul diſtineri profectione ſuâ hoſtium copias poſſe ſperans, cum omni exercitu ſuo, quem etiam cohortibus Hiſpanis ii. Dertonâ deductis, & Genuenſibus vi. adauxerat, relictis Novis, ſuperatoque flumine Bormiâ, fugatâque ad Caſtrum Bajanum Subalpinorum legione ad Forofulvienſem oppugnationem diſturbandam omni celeritate, & ſtudio incitatus ferebatur. Sed accidit perincommodè, quod tantam Maliboji diligentiam, Præfectique conſtantiam com-

commota eluſit ab Helvetiis ſeditio magno rei militaris flagitio, qui ſive ſpe ſollicitati, ſive metu perterriti, ſeceſſione factâ, ſeſe, quodque ipſorum erat cuſtodiæ attributum, propugnaculum hoſti dediderunt, eodemque, tanto illato incommodo, utì arcem traderet, hominem ſtrenuum, & paratum defendere ſe Præfectum ipſum compulerunt. Quâ re nunciatâ, Malibojus pedem retulit, conceptamque ex tam inopinatâ deditione iram in Statellates effudit, quorum ex itinere Caſtellum expugnatum dirruit, atque in miſeros Irienſes, quos grandem ſibi, præſentemque numerare pecuniam præteriens juſſit.

Jam Caſtellarenſis a Spediâ profectus, & Genuenſium diligentiâ, commeatuque adjutus in Gagii caſtra pervenerat, & ſummiſſus a Malibojo

cum

cum xii. Gallorum, Hiſpanorum, & Genuenſium cohortibus Mirapicenſis adventabat, auctiſque copiis repugnabat audacter Gagius, & cum equitibus, quorum magnum, & delectum habebat numerum, magis liberè vagabatur, agroſque trans Padum integros habebat ad copiam commeatus, prædamque tollendam. Auſtriaci, præſidiis noſtrorum Uxolengo, & Monteclaro rejectis, Ripaltam aggrediuntur. Ripalta vicus eſt a Placentia longè millia paſſuum octo in ripa poſitus Trebiæ, arce munitus, atque apud Gallos Ciſalpinos Landorum dominatu, & Aſcanii Sfortiæ Cardinalis fugâ, & deditione inſignis. Caſtellum ibi eſt aquæ fluminis Trebiæ, quæ depreſſis derivata foſſis Placentiam uſque deducitur, eratque magno Hiſpanis uſui. Eò majore tormentorum, & mi-

& militum vi arcem hostes aggrediuntur, duce Berenclavio. Præsidiarii milites omninò a tormentis imparati, quòd non tantæ esse arcem opportunitatis crediderant, ut defendi tormentis oporteret, cum ad horas octo fortissimè pugnassent, crebris tandem confecti vulneribus sese, atque arcem dedere coguntur. Illam statim Austriaci, deditione factâ, diripiunt.

Omnibus ad Trebiam captis locis, quæ dare aliquam Hispanis commeatus facultatem videbantur, & Lazariano occupato communitoque (suburbanum quod erat Alberonii Cardinalis, hominis utrâque fortunâ notissimi, atque abest a Placentiâ mille circiter passus) premere acriùs Lictestenius Gagium a fronte, atque a tergo, ejusque castra, collocatis tormentis, ollisque jactis incendiariis, ipsam-

ſamque divexare Placentiam conatur. Gagius, quò arctius a fronte, atque a tergo premebatur, eò latius in Tranſpadanam regionem pabulatum equites mittebat, per quos commeatum omnem diligenter conquiſitum comportabat. Multum etiam ut eſſet frumenti, pabulique proviſum, & convectum curaverat, multarumque rerum facultates munitiſſimus ad Padum pons præbebat, quem cum interrumpere illi ſæpe tentaſſent, nunquam potuerant. Quanquam etiam contignationem ejus Padus interdum concuteret nimiis intumeſcens tempeſtatibus. Tanta erat operis firmitas. Adactis præterea ex oppidi muro telis, & protegebatur pons, & ipſi vexabantur hoſtes, qui totis diebus munitiones proferre, caſtraque caſtris convertere cogebantur. Ita alter alterum obſervabat,

bat, magnâque vi in occupandis locis, præſidiiſque uterque utebatur: Lictestenius, ut quàm anguſtiſſimè Gagium contineret; Gagius, ut Lictestenium eluderet, & quàm poſſet latiſſimè pabularetur. Crebræque ob eam cauſam velitationes fiebant; id quod etiam neceſſe erat accidere in tantâ exercituum propinquitate, atque animorum contentione.

Valebat Gagius equitatu, loco præſtabat, defendebatur item pontis, atque oppidi munitione, adeout neque ad deditionem inopiâ, neque ad prælium oppugnatione cogi videretur poſſe. Frequenter etiam ex perfugis audiebat valetudine uti hoſtes non bonâ, propterea quòd in locis gravibus, atque apertis calorum intoleranda vis, & reſtagnantium æſtus aquarum corpora moverant eorum, Caſtrenſeſque mor-

morbos vulgaverant; a quibus quidem afficiebantur noſtri minus, utpotè quos tecta urbis atque umbræ recreabant; his rebus adductus Gagius bellum ducere parabat. Intelligebat enim maximos Auſtriacorum conatus ad nihilum recaſuros, extracto in hyemem bello, viribuſque eorum levibus præliis, morbis, eâdemque attritis inopiâ, quâ noſtrum delere exercitum ipſi ſibi perſuaſerant. Verùm erant in ipſis Hiſpanorum caſtris, qui jam famem, cæteraſque obſidionis acerbitates miſerabiliter jactarent, Gagiique conſilium carperent, patientiam ejus obſeſſionem appellando. Ille autem in ſuâ permanebat ſententiâ, deque totius belli ratione dederat ad Philippum Regem literas uberes, ac diligentes.

At Philippus Rex per Hieronymum Grimaldum de compoſitione

agere, inſtareque de conditionibus cum Reginâ Ungariæ non deſiſtebat; quam minus, quàm vellet, poſtulatis auſcultare ſuis cum intelligeret, diſſuadentibus apertè Hiſpanorum ſocietatem Britannis, eique ſe de Campoſiano colloquio purgante per exquiſitiſſimas literas Rege Sardiniæ, ſtatuit ipſe ſummam rerum prælio committere, ſperans (proinde quaſi in Regum poteſtate eventus eſſent armorum) inſigni aliquâ victoriâ, aut Reginam Ungariæ ad interpoſitas conditiones compelli, aut dubios Gallorum animos confirmari poſſe. Inſtabat præterea uxor Regina Gallis infenſa, quos ſuis adverſari conſiliis arbitrabatur, atque aliquid prius agere cupiebat, quám, langueſcente irâ, & veteri, inſitaque emergente in Gallos benevolentiâ, Philippi Regis animus laba-

labaret, Noallienſis etiam Gallicæ militiæ Magiſtri officiis impulſus. Namque hunc propter flagrantiſſimam apud eundem Philippum gratiam Rex Galliæ judicaverat idoneum, quem cum mandatis de Campoſiano colloquio in Hiſpaniam mitteret. Recenti igitur adhuc illius invidiâ colloquii, & ſtimulante uxore, commotus Hiſpaniæ Rex ſcribit Gagio, Auſtriacos ut quamprimùm ſine ullâ dubitatione adoriatur. Ita, neglectis imperatorum conſiliis, abſentium plerumque regum nutu bella adminiſtrantur.

Gagius, quoniam Regi parendum erat, & quacumque ratione pugnandum, Philippi Regis de prælio mandata ad Philippum F. attulit. Philippus, quò firmior prodiret in aciem, omnibus ferè, quæ circum ea loca habebat, deductis præſidiis, etiam, atque

atque etiam per literas ſuâ manu ſcriptas evocato Malibojo, qui prælio repugnabat maximè; cum eſſet, convocato concilio, conficiendi negotii dies, & ratio conſtituta; eos, qui aderant, hortatus eſt, quoniam fieret dimicandi poteſtas, ne uſu, manuque ſuam, Philippique patris expectationem fallerent: Philippum certè Regem eorum virtuti tantum tribuiſſe dicebat, ut, cum ad opprimendos hoſtes temporis forſitan opportunitatem expectare potuerit, virtuti maluerit eorum, quàm temporis beneficio confidere. Hæc cum facta eſſent in concilio ad ſuam quiſque exercitus partem inſtruendam, curandamque diſceſſerunt.

Quo die pugnatum eſt, dies fuit ad xvi. kal. Quint. Ratio autem, ordoque agminis erat ejuſmodi, ut

ut Galli, qui extra Antonianam Placentiæ portam castra fecerant, in tres distributi partes dextrum nostrorum cornu obtinerent, iidemque in sinistrum Austriacorum invaderent: subsidio iis adjungeretur Aramburus legatus cum xvi. Hispanorum cohortibus: ix. item Hispanorum cohortes mediam tenerent aciem: in sinistro autem cornu reliquæ Hispanorum, Neapolitanorum, & Genuensium cohortes in tres pariter divisæ partes collocarentur. Omnes uno undique tempore, signo dato, concurrerent. Ex oppidi mœnibus, iisque munitionibus, quæ propter viam, quâ ad Lazarianum itur, productæ erant ab nostris, tormenta interim ne cessarent: quæ res, & nostros protegeret in prælium proficiscentes, & prodeuntes deterreret hostes,

ſtes, eorumque munitiones, & caſtra vexaret. Equitatus, quòd ejus inutilis opera propter interciſos foſſis campos non ſatis tamen prudenter videbatur, ab univerſâ acie ſecluſus, atque ad omnem rei eventum paratus conſiſteret, eique Viævillæus, de exercitu neap. legatus præeſſet. Ubî ea dies venit, ad eum modum, quem diximus, copias Borbonii ſuas inſtruunt, ſub occaſumque ſolis Auſtriacorum appropinquare caſtris incipiunt. Erant Auſtriacorum caſtra tormentis, propugnaculis, altiſſimiſque inductis aquis, foſſiſque munitiſſima, &, quòd per exploratores perfugaſque cognoverant, reſque ipſa oſtendebat, ſuorum oppugnationem caſtrorum a Borboniis parari, ſuas item ipſi copias contraxerant, magnaſque munitiones addiderant, ipſeque Lictesſtenius, quem in-

incommoda valetudo multos jam dies longè a castris tenebat, rei magnitudine commotus in castra venerat, ut prælio interesset. Castellâ, quæ erant ab illis posita locis opportunis, nostri, multis utrinque vulneratis, atque interfectis, expugnant, in iisque expugnandis nocturnum omne tempus consumitur. Primâ luce in ipsas irrumpunt munitiones, exuperatisque aggeribus ad fossas perveniunt, quarum tametsi quanta esset altitudo nostri nondum duces perspexerant, & ne sarmenta quidem, quibus eæ explerentur, comportari per equites jusserant, tamen earum difficilis, impeditusque transitus ardentes studio pugnandi milites, præsertim Gallos, adeò non tenuit, ut sese in eas audacissimè demitterent, ibique pars magna militum aut confossa telis, quæ cre-

berrima accidebant ex tormentis ad ſumma foſſarum labra conſtitutis, aut inductis hauſta aquis interiit. Sed nihil eâ re noſtri commoti per coacervata ſuorum corpora tranſgreſſi in ſuperioribus locis conſiſtunt: jamque Aramburus hoſtium munitione potitus viginti in eâ, & ſex collocata tormenta occupaverat: qui quidem, ſi in ipſo ſtatim negotio conſilium capiens erepta hoſtibus tormenta in ipſorum perniciem hoſtium vertiſſet, iiſque perturbatis, ſpatium noſtris dediſſet confirmandi ſeſe, accerſendique equitatus, qui auxilio laborantibus accurreret, maximum certè ad victoriam momentum attuliſſet; neque ipſe forſitan multis poſtea vulneribus confectus in poteſtatem Auſtriacorum veniſſet. Eodem tempore, &, quæ in mediâ erant acie, Hiſpanorum cohor-

hortes Castellum quoddam hostium egregiè munitum, atque defensum, quanquam sæpius repulsi, tamen ad extremum, redintegratis viribus, expugnaverant; & eodem impetu, eàdemque suorum atque hostium jacturâ, neque minus exploratâ victoriæ spe a sinistro cornu Gagius irruperat, neque multum aberat, quin totis Austriaci castris expellerentur: cum cl. Eugenianæ alæ dracones opportunissimè summissi tantâ vi in Gallos irruerunt, ut, qui incredibilem a principio virtutem præstiterant, improviso eorum incursu adeo exterrerentur, ut omnes protinus, turbatis ordinibus, & equitatus subsidium nequicquam implorantes terga verterent, præoccupatisque animis vano quodam terrore, non ducum cohortationes, non preces exaudirent: ipseque Malibojus, dum,
 equo

equo dimisso, fugientes increpat, & gladium intentans retinere conatur, reliquorum fugâ, & tumultu abreptus pedem referre cogeretur. Quo feroces successu Austriaci milites, equitesque non negligendam sibi occasionem existimaverunt, & profligatis Gallis, confertissimo omnes agmine in Hispanos impetum fecerunt. At Gagius ubî fugere Gallos, trepidare suos, seque urgeri a fronte, nudari a dextrâ vidit, & Belgarum, atque Hispanorum Prætorianorum cohortes, quibus maximè confidebat, omnibus ferè ducibus aut vulneratis, aut occisis sustinere se diutius non posse, veritus, ne omnis circumventus deleretur exercitus, sensim cedendo furorem repressit Austriacorum, seseque ad oppidum satis, ut in trepidâ re, quietè recepit. Biduo post cum nominatim ratio

tio confecta esset, qui numerus ex nostris fuisset eorum, qui capti ab hostibus, & vulnerati essent, & item, qui in acie cecidissent; captorum summa reperta est iↄccccxv., vulneratorum iv. millia & ccccl x., occisorum iii. millia & ccxx.: quo in numero ex Gallis comes Brostellius præfectus Fabrûm, Equesque Tessæus, ex Hispanis Duccæsius, & Romerius legati fuerunt, fortissimi viri. Virtius Helvetius de Neap. exercitu castrorum præfectus contrucidato corpore captus est. Atque hoc prælio satis constat excellentissimam virtutem militum fuisse, insigni autem primorum ducum imperitiâ accidisse, ut, secluso equitatu, quod unum est in præliis maximè necessarium, latera nudarentur, nullumque subsidium esset, quod summitti posset, ignoratâque fossarum alti-

altitudine, maximum ex loci iniquitate detrimentum caperetur, fugaque propterea, & cædes militum, & totius rei perturbatio fieret.

Hâc victoriâ ſublati Auſtriaci tametſi ad iii. millia ceciderant, multò tamen erant alacriores ad continendos hoſtes, quos magno cum detrimento repulerant, omnibuſque modis huic maximè rei ſtudebant, ut pabulatione, commeatuque prohiberentur. Noſtris autem præter Cremenſem, & Laudenſem agrum, non regio, aditusve erat ullus reliquus ad copiam rerum neceſſariarum. Quibus ne intercluderentur, implicatique hærerent, Malibojus, Gagiuſque paucis a Placentino prælio diebus, Caſtellarenſi cum circiter iv. hominum millibus Placentiæ relicto, ut oppidum, eòque belli collatum apparatum, qui erat

erat maximus, tueretur, copias ipſi ſuas Padum transjecerant, intraque Lambrum, Adduamque amnes, munitis fluminum ripis, conſtituerant, ad Codoneumque Philippus progreſſus ſuum ibi prætorium conſtituerat.

Sardiniæ Rex, poſt imperatas Novenſibus pecunias, longo erat intervallo Malibojum inſecutus, atque in magis magiſque exploratam ſpem futurorum poſt Placentinum prælium ingreſſus, facto ad Parpaneſum in Pado ponte, ſuoque tandem cum Germanorum copiis exercitu conjuncto, ad noſtri exercitus reliquias delendas acceſſerat; eratque utriuſque exercitus imperator appellatus ſummâ omnium lætitiâ, & Subalpinorum, qui ab Rege ſuo imperatoriam ex Vormacienſi fœdere ſuſceptam dignitatem gratulabantur, & Germanorum, qui ejuſ-

modi

modi copiarum conjunctione Sardiniensis denique in bello animum nudari existimabant.

At apud Borbonios adversa erant, plenaque perturbationis, & mœstitiæ omnia. Infirmitas virium, loci angustia, commeatuum inopia, magna in ducibus discordia, in militibus desperatio, parum in omnibus animi, nihil consilii: ut autem a principio belli aliud ex alio peccare non destiterant, sic, pravis consiliis ne adversa deesset fortuna, aliæ aliis calamitates cumulabantur. Nam tantâ ærumnarum varietate jactatis accessit inopinatum subitò malum, omniumque maximum.

Post Placentinam enim pugnam tertio & vigesimo die mortem repentè obiit Philippus is, qui primus in Borboniam familiam Hispaniæ regnum intulit,

tulit, & a quo nemo negaverit, aucto commercio, susceptisque bellis, senescentem propè sub Austriacis Regibus Hispanorum industriam, atque virtutem esse commotam. Erat militarium facinorum cupidissimus rex, &, grande ad bella incitamentum, accesserat uxor altera, quæ sive Parmam patriam suam servire Austriacis, sive liberos, quos ex rege susceperat, privatos vivere indignaretur, omnia certè superiore Italico bello moverat, & præsenti movebat, utque belli jure Carolum Neapolis, ac Siciliæ regem tunc fecerat, ita nunc aliquod in Cisalpinâ Galliâ regnum quærere Philippo conabatur. Sed novo sub Hispaniæ Rege nova, ut plerumque fit, inibantur consilia; & quanquam vetera displicebant, nondum tamen nova coaluerant, neque dum regni

F arti-

artibus, regnandique magiſtris aſſueverat Philippi ſucceſſor Ferdinandus, ex priore filius uxore, eâdemque Sardiniæ Regis ſorore. Interea novercam Ferdinandus verbis conſolatur amantiſſimis, datque ad Philippum fratrem literas, quæ bonum illum animum habere juberent, omniaque æquè ab ſe fore parata dicerent, atque erant a Patre. Facta hæc eſſe pro tempore nonnulli interpretabantur, ne metu perterrita mutationis noverca cum omnibus opibus ex Hiſpaniâ ſeſe proriperet, neve Gallorum amicitiæ Frater confiſus exercitum, ſummumque in Italiâ imperium arriperet. Sed in luctu acerbiſſimo neque Elyſæ tantum erat conſilii, neque Philippo animi, ut difficillimam, graviſſimamque rem auderent: & tanta eſt in Ferdinando Rege morum probitas, ut ab omni officii

ficii ſimulatione abhorreat, decipique ipſe facilius, quàm decipere alios queat.

At Ferdinandi literæ poterant illæ quidem Philippi animum confirmare, exercitum non poterant: quem recentis prælii metu perterritum, diminutis valdè copiis, non tam inopia præſentis, quàm futuri temporis angebat timor. Jamque Auſtriacorum pars Lambro, pars Abduæ appropinquaverat. Botta Præfectus Fabrûm (nam Lictestenius morbi causâ diſceſſerat) cum xx. hominum millibus ad oppugnandam Placentiam ſubſtiterat, & Lazarianâ domo, munitionibuſque diſturbatis, Goranum miſerat, qui cum parte equitum, peditumque levis armaturæ ab alterâ Padi parte iter faceret, repentinaſque noſtrorum eruptiones quàm dilgentiſſimè obſervaret, ac demoraretur. F 2 In

In his angustiis clamare Malibojus, deos hominesque contestans, non destiterat, iis quamprimum locis excedendum esse, &, dum vires suppeterent, eruptione factâ, Dertonam revertendum; quòd ibi propter loci opportunitatem neque esset commeatuum impedita subvectio, neque receptus, si quid durius accideret, adempta facultas. Quæ cum ille diceret non tam inopiæ periculo commovebatur, quàm incertâ novi Regis Hispaniæ voluntate, quem fama erat ab Italico bello, & Gallicâ societate abhorrere. Quocumquè autem fortuna inclinaret, tutum sibi, suisque in Galliam receptum dari volebat. At Gagius neque adeo rem esse in angusto dicebat, ut sit sub oculis hostium eruptionis utendum consilio tàm desperato, & quod semel jam nimium malè

malè cesserit; neque hostium copias esse tantas, vulgatis morbis, & recenti etiam, quod fuit necesse, acerrimoque prælio attenuatas, ut omnia longè, latèque loca insidere, & custodire possint. Non defore pabulum, non commeatum omnis generis, quæ ut angustiora fuerint, nimiam esse istam in milite mollitiem, non posse inopiam ferre paulisper. Postremò seu manendum sit, seu proficiscendum, nihil se videre, cur temere quicquam, aut raptìm agatur: & maneri sine incommodo, & perrumpi etiam, si necesse fuerit, sine periculo posse; si modo tanta res temporis potius beneficio, quàm fortunæ temeritati committatur. Hæc consiliantibus eis, nunciatur, ab Germanis Subalpinisque cum duodequadraginta cohortibus, superato flumine Lambro, Laudem peti Pom-

ti Pompejam. Tum verò Malibojus, quid cunctaris, inquit, Gagi? an expectas, dum, omni aditu præsepto, omnique consumpto commeatu, aut fame intereamus, aut in contumeliam hostibus dedamur? Commemorat deinde quanto sit æstimanda momento totius exercitus, denique ipsius Philippi salus; cujus nullam, nisi in celeritate eruptionis, positam esse spem, dicit: premi jam undique, & penè teneri: quid futurum autem, Laude amissâ Pompejâ? Mirari porrò se, tantâ esse homines pertinaciâ, facere ut malint quod pœniteat, quàm videri minus rectè consuluisse: quis verò dubitet, quin pœnitere eos quamprimum consilii oporteat illius, in quo iniquiora fuerint omnia necesse est circumvallatis, fame confectis, erumpere frustrà, seròque tentantibus? nam, ne

ne erumpatur, quis audeat ſuadere, niſi turpiſſimæ idem auctor deditionis? quod ad mollitiem attinet, non eſſe fas eum arbitrari difficultate rerum frangi, qui mortis periculo non terreatur. Verum, inquit Malibojus, in conſiliis capiendis, non quid pati miles poſſit, ſed exitus quid rei poſtulet, imperatori cogitandum eſſe arbitror, ne aut patientiâ militum abutatur, aut agendi tempora conſumat. Perſeveranti nihilominus in ſuâ ſententiâ Gagio literæ ab Hiſpaniâ redduntur, quæ placere Ferdinando Regi nunciabant, ut Dertonam ipſe cum omni exercitu adipiſci properaret. Quibus ille literis coactus rem ſuſcipit arduam, difficilem, & in quâ peragendâ, quo minus ineſſe conſilii videbatur, hoc majore peracta animo, atque admiratione fuit. Nam cum ab hoſtibus penè

nè circumdatus teneretur, iisque invitis, ac repugnantibus flumen esset ipsi transeundum altissimum, latissimumque Padus, tantâ virtute, ac diligentiâ confecta sunt omnia, ut incolumi exercitu erumpi potuerit, nisi unius temeritate legati satis in eâ re peccatum esset. Præmissus enim erat ad Tidonium amnem Pignatellius legatus, eique mandatum erat a Gagio diligenter Austriacos ne lacesseret, &, si ipse lacesseretur, sustineret, quoad essent impedimenta exercitus progressa, suumque copiæ omnes iter arripuissent. At ille ubî primùm hostes conspicatur, quorum erat xii. millium numerus, cum ipse non amplius iv. hominum millia haberet, inconsultè progressus prælium temerè committit. Malibojus, qui primo præerat agmini, incredibilique celerirate, atque animi ma-

magnitudine intra Tidonium amnem, Parpaneſumque vicum pontes perfecerat, tranſierat Padum, Goranum ſubmoverat, ſubitò ab inſtituto deflectere itinere, laborantique ſuccurrere Pignatellio cogitur. Interim Caſtellarenſis, ſigno cognito profectionis, quod inter eum, & Gagium convenerat, abductiſque, quæ poterat, tormentis, atque impedimentis, & tamen parte maximâ relictâ, proficiſcitur Placentiâ, pontem, pontiſque munitiones, ollis ſubjectis incendiariis disjicit, ſineque ullâ offenſione noctuabundus ad Gagium pervenit.

Quibus rebus Bottæ nunciatis, relicto Nadaſtio, qui Placentiam reciperet, mittit primò Goranum cum Pyrochitrophorûm delectâ manu, poſt cum equitatu Serbellonium, poſtremò ipſe omnem exercitum ſubſidio addu-

cit. Auctis utrimque copiis atrox oritur prælium. Berenclavius effrænatæ homo ferociæ, & magnæ habitus auctoritatis, Austriacorum dux occiditur. Vulnerantur Pallavicinus, & Brounius, præstantissimi viri. Multi ex nostris milites, multi item cadunt duces, in his de Hispaniensi exercitu Trib. mil. Julius Deodatus Lucensis summæ spei, nobilissimâque ortus familiâ adolescens. Austriacos certa jam propè victoria, & toties fugatus hostis, Borbonios posita incitat in dextris salus, salutisque spes desperatione quæsita. Cum insolenter irruerent hostes, impugnarent acerrimè Galli, resque esset in summum deducta discrimen; Gagius, qui mediam curabat aciem, in quâ ipse erat Philippus atque impedimenta omnia agebantur, jussis extremi agminis militibus immi-

nen-

nentem morari Sardiniæ Regem, accelerat ipſe, ut prælio interſit, laborantibuſque ſubveniat. Longiſſimum erat agmen, magnaque impedimenta, iiſque qui præerat ignorantiâ loci deerraverat a viâ. Quæ res, retardato Gagii ſubſidio, majoris fuit cauſa cædis. Irrumpit tandem Gagius, & licèt equo vulnerato dejectus, afflictuſque inſtruere aciem, inferre ſigna, cohortari milites, ne labori ſuccumbant; meminerint denique illo die, illâ horâ aut moriendum ipſis, aut ferro iter ad ſalutem aperiendum eſſe. Hoc idem facit Malibojus. Quorum virtute reſtituto prælio, repulſiſque hoſtibus, ſuperiores diſceſſiſſe noſtri videbantur: ire certè, quò intenderant, perrexerunt, ad Iriamque oppidum vulneribus, & laſſitudine confecti, perturbatique ſeſe receperunt. Hoſtes

ab insequendo aut incredibilis audacia nostrorum, aut suorum jactura, aut denique prædæ tenuit cupiditas, quâ, captâ Placentiâ, potiti erant ingenti, & de quâ, tormentorum maximè causâ, celeriter est inter eos orta dissensio, cum suam Subalpinus prædam, quæ suâ in urbe, suam item Germanus diceret, quæ suo labore, suoque sanguine parta esset, atque iniquum videri vociferaretur, belli alios periculorum debere, alios velle præmiorum esse participes.

Dum hæc in Cisalpinâ Galliâ geruntur, Rex Sardiniæ Philippum Marchionem Balestrinatem in provinciam irrumpere Genuensium jusserat ab eâ parte, quæ spectat in occidentem solem, & quam Ligures incolunt Ingauni. Hâc re fieri posse arbitrabatur, ut turbatis domi rebus, ab

ab ſubminiſtrandis foris auxiliis Genuenſes retardarentur, & ſi Albingaunum Baleſtrinas, aliave ad mare loca occupaſſet, ut Borbonii ipſi receptu, commeatuque intercluderentur. Baleſtrinas acceptis cohortibus iii. legionariorum, quas ex legionibus Caſalenſi, & Nicæenſi, & item eâ, quæ appellatur Maritima, deduxerat, multoque majore tumultuariorum militum, montanorumque peditum coactâ manu, tum etiam Ciſano ex itinere caſtello expugnato, direptoque, atque aliquot miſſis, qui Caſtrumvetus obſiderent, ipſe cum reliquis copiis Saccarellum tribus ex partibus ſummâ vi oppugnare inſtituit. Ea ſunt Ligurum caſtella Ingaunorum. Anfrano Saulio, quem Genuenſes Albingaunum, in eamque provinciam miſerant cum imperio, cum

id re-

id renunciatum esset, conari Balestrinatem ea occupare castella, maturat aliquod iis auxilium subitò mittere: imparatus ab legionariis, quám maximum potest ex agris, vicisque tumultuariorum militum numerum cogit, eosque eo statim jubet proficisci.

Erat fortè Albingauni Marchio Beriolensis Gallici exercitus decurio cum cohortibus duabus, iterque ad exercitum habebat. Hominem Saulius appellare, & multis obtestari verbis, aliquot e suis legionariis subsidio mitteret: occasionis esse rem, non prælii; ad quam quoniam illum fortuna obtulisset, insultare diutius in finibus Reipublicæ hostium colluviem ne pateretur: non de Borboniis ita Genuenses meritos esse, ut astantibus, & inspectantibus ipsis, agri vastari, castella expugnari eorum debeant. Negat

gat Beriolenſis ſui arbitrii rem eſſe aut iter intermittere, aut ſibi commiſſas diducere copias: proinde haberent ipſi per ſe Genuenſes periculi ſui rationem, ſibique conſulerent. Dejectus Saulius opinione Gallici auxilii, tamen animo non deficit. Evocat Aſtengium centurionem, qui non longè aberat. Aſtengius cum non amplius lxxxx. militibus partìm legionariis, partìm Pyrochitrophoris auxilium obſeſſis ferre contendit. Occurrit illi in itinere tumultuariorum manus, eique adjungitur. Interim caſtella arctè, graviterque, unoque tempore obſidione, & oppugnationibus premuntur. Reſiſtitur acerrimè ab præſidiariis. Accelerat Aſtengius, ut laborantibus ſubveniat. Francus Protrib. mil. de exercitu Genuenſi, qui Caſtroveteri præerat, eruptione factâ, Subalpinorum compluribus

ribus

ribus interfectis, & captis l. in arcem revertitur. Saccarellum autem cum longiorem ſuſtinere oppugnationem non poſſet in poteſtatem hoſtium venit. Habet illud Baleſtrinas contra fidem, & deditionis conditiones prædæ loco; pecunias imperat; qui forum ibi agebat togatum hominem, & gravem vexari indigniſſimè patitur ab ſuis. Montani verò pedites Subalpini aſſueti latrociniis, effuſi per agros omnia diripiunt, vaſtant. Appropinquat Aſtengius. Ejus cognito adventu, viſiſque militibus, quos ſe ſequi juſſerat, ſubito hoſtes timore commoti Caſtriveteris oppugnationem relinquunt, ac profugiunt. Hoc idem facere Baleſtrinas conatur. At, fugatis montanis, Aſtengius ſuorum magis virtute fretus, quàm memor paucitatis, proximos colles, & ſemitas præoccupari uni-

universas jubet, & trepidantem in arcem Saccarelli Balestrinatem compellit. Tum verò ille aquæ inopiâ confectus, frumento, commeatuque omni, & fugâ interclusus, necessariam subire deditionem cogitur. In his præliis vulnerati sunt ex Genuensibus tumultuarii milites nonnulli, & Pyrochitrophori omninò vi. desiderati. Ex Subalpinorum copiis circiter lx. cecidere: sed in deditionem venerunt milites cccc., & nobilissimus homo Balestrinas ipse, & præterea duces xx. alii minores, inque his centuriones tres.

At Genuenses, repressis jam ab alpium parte, maritimoque ad occidentem litore summotis hostibus, majore animo, studioque in reliquum bellum incumbebant, novaque Mirapicensi subsidia ad exercitum addu-

cenda submiserant, neque tamen non magnoperè perturbabantur, auditâ Philippi Regis morte, & cognitis iis, quæ ad Placentiam, Tidoniumque amnem erant gesta, verentes, ne tantæ aliquando calamitates ad perniciem serperent Reipublicæ.

Gagius defatigatum ex superioris prælii labore, ac cæde exercitum ad Iriam oppidum contraxerat, confirmabatque, indeque Dertonam progredi, intraque ipsius Dertonæ, Serravallis, & Gavii præsidia locare castra cogitabat, quò faciliùs, munitissimis, atque opportunissimis locis, quantasvis magnas hostium copias repellere posset, intereaque ex Hispaniâ, Galliâ, Genuâque subsidia, & commeatus convenirent, atque ita se reliquam belli rationem explicare posse prudenter sanè confidebat. Quæ dum parat

parat, atque adminiſtrat; ecce tibi repentè Marchio Minenſis cum duabus apparet Ferdinandi Regis epiſtolis, quarum alterâ jubebat Rex Gagio, exercitum, atque imperium Minenſi tradere, alterâ Caſtellarenſi denunciabat, utì confeſtim Italiâ excederet. Atque ita virtute, quàm felicitate major Gagius in Hiſpaniam rediit imperator ſeveritate, uſu, conſilio cum veteribus comparandus. Erant tamen qui tardum, parcumque nimis eſſe dicerent: ſed tarditatis culpam longiſſima ab Hiſpaniâ uſque mandatorum expectatio minuebat, parſimoniam autem nulla de alieno præda etiam commendabat. Caſtellarenſi, qui & ipſe conſilio bonus, manuque ſtrenuus habebatur, contumacia obfuerat, quâ ferociùs Gagio repugnaverat, ne idem ſibi adverſus ſucceſſorem

licere arbitraretur, & ipsius apud Elysam Reginam auctoritas, extincto Philippo Rege, criminis loco ponebatur.

Interim magna facta erat in Hispaniâ voluntatum, & studiorum commutatio. Abhorrebat Ferdinandus naturâ lenis a vehementioribus novercæ consiliis, & Camposiano irritatus colloquio Gallis diffidebat: quædam etiam Philippi patris non probabat, inveteratâ successorum libidine immutandi semper, quæ priores fecerint: & erat ipse quoque uxori obnoxius, quæ viduæ Reginæ studiis adversabatur. Quippe hærebat animo, regnante Socero, contemptus sui, multaque erumpebant jam diuturnâ dissimulatione compressa. Novorum pars Purpuratorum obsequio erga Reges assentiri præsentibus, pars odio Gallorum, & æmulatione eorum, priore qui regno floruerant, damnare præ-

præterita, reique publicæ causâ ad privatam obrepere potentiam pro se quisque cæperant. Nam quid aliud tot sumptibus, tot exercitibus, tot commeatibus, supplementisque quæsitum, quàm vulnera, fugas, luctus, opes paucorum, egestatem omnium? satis credulitate peccatum; satis Gallis inservitum, qui quidem bellum alant ipsis opportunum, aliis perniciosum: respicerent aliquandò vastitatem Hispaniæ, quæ facta esset Italicis bellis quærendo foris regna, & dominationes: denique commodiùs multò Philippo Regis Fr., quandò armis jam non possit, pactione, aut fœdere consuli posse. Hæc jactabantur apud Regem, hæc edebantur in vulgus, hisque de causis raptìm, atque turbatè educere Italiâ exercitum, relinquere socios, ad eaque conficienda, cum satis
tuto

tutò committi literis non viderentur, miſſus erat ſummo cum imperio Marchio Minenſis conſiliorum gnarus omnium, & mirâ homo in ſimulandis negociis ingenii altitudine, maximèque admodum inimico in Gallos animo.

Suſcepto Minenſis imperio Dertonam ſtatim progreditur; ad quem cum nonnulli de Hiſpanienſi exercitu Trib. mil. gratulatum veniſſent, ejuſque ductu ſeſe meliora ſperare dixiſſent: Quid vos, inquit ille, meliora? an quicquam hoc non exercitu, ſed exercitus nomine perfici poſſe ſperatis? Inſtantique Malibojo, ut Dertonæ ſubſiſteret propter ejus loci opportunitatem, aliter Regi ſuo videri reſpondit; &, ſigno dato profectionis, evelli ſigna, & caſtra moveri juſſit. Fortè autem, cum iter Borbonii facerent,

cerent, acciderat, ut Marchio Novatus, qui cum x. hominum millibus primum hoſtium agmen ducebat, in mediam noſtrorum aciem temerè illatus opprimi facili negotio poſſet; utque tanto ad vincendum fortunæ beneficio uteretur, magnoperè erat Minenſi auctor Malibojus. At illius mentem una occupaverat cura receptus. Itaque, ſpreto Maliboji conſilio, ultrà Liguſticas fauces ſeſe recipere properabat.

Interea Genuenſes magnâ afficiebantur ſollicitudine, ne in tanto rerum motu deſtituerentur ab ſociis, & variantibus ab ſpe, metuque animis, in partem diſputabant utramque. Cur enim alius ſubitò imperator? cur relicta Dertona? cur non oppreſſus Novatus? cur denique præceps adeò, inopinatuſque Minenſis rece-

receptus, ut consimilis fugæ videatur? Movebat etiam eos auctoritas Gagii, cujus percrebuerat sermo, quem decedens habuisse inter cœnam dicebatur apud Augustinum Grimaldum in Arenario suburbano. Cum enim illum Genuenses nonnulli, qui salutandi hominis causâ convenerant, paulò curiosiùs de exitu rerum percunctarentur: Me quidem, inquit Gagius, deposito imperio, Ferdinandi Regis consilia neque scire, neque interpretari decet; sed, si Dertonam, Gaviumque nostri reliquerint, non verisimile est, velle ab iis, aut omninò posse Ligusticas fauces teneri, sed ulteriùs progrediantur oportet. Occurrebant illa contra: Erunt igitur fidei, & beneficiorum immemores? optimè de se meritos Genuenses deserent? Quid turpius? loci negligent opportunitatem?

tem? tantam commeatuum, tantam pecuniæ vim Genuæ collectam hostibus tradent? Regem Neapolis, cui, Genuâ amissâ, submotisque Italiâ Borboniis, nulla ferè spes, Regem socium, suorumque Regum fratrem, & consanguineum deserent? non verisimile videbatur. Itaque superabat spes, fore, ut circa Serravallem, Gaviumque consisterent, & Liguſticas saltem fauces tenerent. Verùm multa in hominum vitâ accidunt inopinata, & nihil est spei, perplexisque hominum consiliis credendum. Nam Borbonii, paucis ad Octavium vicum relictis centuriis ad speciem defensionis, omnem, citra Ligusticas fauces, ad Langienses exercitum contraxerunt præter utilitatem suam, atque omnium opinionem; ipsorumque spe hostium maturior Serravallensis arcis deditio fa-

cta est. Tum verò Genuenses, ad superiorum rerum metum additâ præsentium opinione, Borbonios fugere arbitrati, mittunt ad eos Dominicum Pallavicinum omni Italico bello legatione functum apud Philippum Ferdinandi Regis Fr., Philippoque ipsi, & Reipublicæ probatum, qui, si desperarent, animum perterritis adderet, si labarent, fidei descîscentes admoneret. Eorum consilio bellum Genuenses suscepisse: eorum causâ, submissis auxiliis, patriam præsidiis nudasse: socios tam fideles hostibus tam incitatis conculcandos, diripiendosque ne relinquerent: neu nimis valdè perturbarentur adversis: loca, homines, commeatus superesse ad repugnandum, exercitumque commodè, & sine periculo habendum: denique recordari debere, quoties ad pau-

paucissimos redacti, redintegratis mox viribus unâ virtute, & perseverantiâ vicerint; quâ post Camposanctense prælium, quâ ad Velitras constantiâ exultantem in victoriâ hostem represserint: hostem ipsum aut inopiam non laturum in locis asperis, atque impeditis, aut fractum difficultate itinerum, & levium crebritate præliorum longius recessurum. Minensis, tametsi vera Pallavicinum loqui intelligeret, tamen ipse longè diversa animo agitabat ea spectans, quæ erant apud Regem in Hispaniâ constituta. Itaque ingenio usus suo in occultandis negociis, & fortasse ab Genuensibus metuens, ne in receptu impediretur, consilium profectionis quò diligentiùs obtegeret, studium manendi vehementissimè simulabat. Pallavicinum suo, suique Regis nomine sine curâ esse

jubet, de ſtatu belli, de locorum naturâ, Ceciliensi adhibito Genuensium copiarum legato, conſultat, denique benè pollicetur.

Hæc a Minenſi, hæc a Muniaino, quicum ſummis de rebus Philippus communicabat, publicè, privatimque inculcabantur, hæc eadem iterabantur a Gallis vel ignaris, vel neceſſariâ ergà Hiſpanos obſequentiâ, conniventibus quidem certè; eratque unus omnium ſermo, intercluſuros ſuomet ipſos ſanguine hoſtibus aditum, & pro Urbis Genuæ mœnibus tanquam pro patriâ pugnaturos. Quibus rebus confirmati Genuenſes, & eo decepti, quod neque cauſam viderent, quare ſuſpicarentur, neque ſine causâ ſuſpicandum putarent, defenſione urbis neglectâ, ad ſublevandas Borboniorum copias curam omnem, & diligen-

ligentiam conferunt; &, cum id Minensis studiosiùs expeteret, quas ad Urbis præsidium cohortes reservaverant, eas etiam Savonem versus ad continendos ab eâ parte hostes, ne, ut ipse ajebat Minensis, Borbonii intercluderentur, proficisci jubent.

At Borbonii eâdem usi simulatione Marchionem Villadariensem Genuam mittunt, ut coram ipse quoque defendendæ Urbis opinionem monendo, consulendo, Feginum denique ad castra locum designando excitaret. Dum autem Genuæ, atque in castris ad Reipublicæ defensionem multa consuluntur, Respublica indefensa relinquitur.

Sextum jam Philippus progressus Varum amnem, Galliamque Narbonensem spectare videbatur. Erant omnes ad litus appulsæ actuariæ: tormen-

menta, commeatuſque exercitus convehebantur ad mare; imponebantur; mare omne, lituſque nautis, navibuſque, impedimentis, atque operis ſtrepebat, diſcedere properantibus. Quæ cum fierent, erat eadem in ore Gallorum, atque Hiſpanorum de Urbis defenſione affirmatio, Pallavicinumque Philippus, negotium ut tandem conficeret, poſtridie redire juſſerat.

Auſtriaci, dimiſſo in Ciſalpinam Galliam omni ferè equitatu, quòd ejus in montibus inutilis opera videbatur, neque ſatis eſſe pabuli poterat, & relictis, qui Dertonam, quique Gavium obſiderent, receptâ, ut diximus, in itinere Serravalle, occupatiſque Novis, bipartitò copias dividunt. Subalpini Savonem, Finariumque verſus eruptionem facere contendunt; Germani autem, Liguſticis primò

mò impetu faucibus potiuntur, cum, quæ præsidio ibi erat, Hispanorum manus, commisso vix dum prælio, sese ad suos magis recipere, quàm aliena tueri cogitaret.

Postridie mane Sextum Pallavicinus redibat, ut, quò tantæ demum Borboniorum pollicitationes erumperent, videret. Atque ei millia passuum aliquot progresso nunciatur, paulò ante discessisse Philippum, omnes duces, omnem exercitum properare, atque esse in itinere. Itaque, infectâ re, in Urbem revertitur. Paucis post diebus, cùm jam Austriacorum adventu in maximâ Genuenses essent perturbatione, ac luctu, apparent a Muniaino literæ, quas scripsisse is dicitur Ovalii Hiberni callidissimi hominis admonitu, ut a Borboniis relictionis invidiam averteret in

eos ipſos, qui relinquebantur. Inſimulabantur Genuenſes, per inde quaſi nimiâ libertatis curâ recipere intra Urbem auxilia noluiſſent, quæ maximè imploraverant, aut per quaſdam conditiones placare Auſtriacos tentaſſent a quibus duriſſima quæque patiebantur. Muniaino ex auctoritate Senatus Pallavicinus omnium earum rerum teſtis, atque actor reſpondit; iiſque eum ſententiis, rebus, & temporibus adeo repugnantibus ſcripſiſſe, quæ ſcripſerat, demonſtravit, ut liquido conſtaret intempeſtivam expoſtulationem longè plurimùm a vero abhorrere. Tam autem anxia profectionis occultandæ religio eò ſpectaſſe videtur, ut impeditis circa Genuam deditione, prædâque Auſtriacis, quietiorem Borbonii receptum haberent.

Auſtriaci Genuæ appropinquabant.

bant, in Arenariumque ſuburbanum perveneranc, magnaque erat in Urbe perturbatio, magna concurſatio ſciſcitantium quo loco Auſtriaci, quo Borbonii eſſent, & augebat tumultum agreſtium mulierum, virorumque turba, quam, adventantibus Auſtriacis, repentinus in Urbem pavor compulerat. Erat hoſtis ad portas, nullum foris auxilium, nullum intus præſidium, non pecunia, non milites, exhauſto ærario, diſtracto exercitu, paucis relictis cohortibus, iiſque ex transfugarum genere infideliſſimo ſuppletis. Urbana cum vocaretur ad arma plebs aut nomina non dabat, aut dilabebatur. Irritata enim Borboniorum receptu, & capta compendio, quod locandis operis, venalibuſque vendendis belli tempore fecerat, deteſtabatur magis ſociorum perfidiam,

quàm hoſtium horrebat adventum, minuſque ſervitutis quietæ opinione, quàm ancipitis belli metu perturbabatur. Apud Patres variæ erant ſententiæ, & erat magis in promptu, quid ſequerentur, quàm quid ſequi e Republicâ foret. Mittendum tamen Eſcerium caſtrorum Præfectum cenſuerant, qui Brounii eliceret animum; namque is Auſtriacis tunc copiis, abſente Bottâ, præerat. Sed cum acerbius eſſet Eſcerius tractatus, & negligenter auditus, miſſi ſunt Raynerius Grimaldus, & Auguſtinus Laumellinus, qui, Brounio convento, ita locuti ſunt: Bellum Genuenſes nemini, minimèque omnium Reginæ Ungariæ intuliſſe, quam ſemper ſingulari obſervantiâ coluerint: ejus rei teſtimonium eſſe, quòd eorum Legatus nunc quoque Viennæ apud ipſam

ſam ſit, neque certè, niſi ſalvâ amicitiâ, liceret eſſe: ad Borboniorum ſocietatem coactos deſcendiſſe, atque omnia priùs de compoſitione expertos; arma ſumpſiſſe defendendi ſui causâ, ne ſua ſibi eripi ſi inermes ſinerent, ignaviſſimi mortalium haberentur. Quarè neque inſectandos videri, qui ſua defenderint, neque hoſtium numero habendos, qui nunquam ab amicitiâ diſceſſerint. Immo verò acerbiſſimorum hoſtium, inquit Brounius: quid enim ſinè vobis Borbonii potuiſſent? iis vos auxilia, vos commeatus ſubminiſtraſtis, & ſexennium ferè, fruſtraque nitentibus vos ſoli, Genuenſes, patefeciſtis aditum ad ea conanda, quæ ſi valuiſſent, Auſtriacum in Italiâ nomen deletum eſſet. Irent properè, Senatuique renunciarent, omittendum eſſe in præ-

sentiâ amicitiæ nomen, easque leges accipiendas, quas victoris ira imposuerit. Missurum se cum iis Comitem Goranum, qui eas perferret, Senatuique descripto pronunciaret.

Biduo, quo hæc gesta sunt, Novis Botta profectus ad exercitum advolavit, ne quis deditæ Urbis gloriam, prædamve alius interciperet, & improvisum accidit Austriacis incommodum. Nam cum in ipso Porciferæ amnis alveo tetendissent, qui latissimus est, & erat a diuturnâ serenitate exsiccatus, tantus repentè imber coortus est, ut nunquam illis locis majores aquas fuisse constaret, & milites, tabernacula, equites, equique rapidissimo amne abrepti gurgitibus haurirentur, eâque tempestate homines ad mille perirent.

Bottæ adventus, ut in malis, gratus

gratus Genuensibus fuerat, propterea quòd recordatione civitatis, quâ familiam suam cum suffragii jure honoris causâ donaverant, & affinitatis, quæ erat ei cum nonnullis Genuensibus, facilem, mitemque sperabant. Ad quem cum Augustinus Laumellinus, & Marcellus Duratius (nam valetudine Grimaldus impediebatur) in castra venissent, precibusque ab eo petissent, ne hostis animo, qui civis esset, ad communem quodammodò patriam evertendam accederet, eum ingressos in sermonem Botta interpellavit, & loqui plura prohibuit: Quid enim, inquit, verbis opus est? aut resistendum vobis est, aut statim facienda deditio. Si resistitis, ego Urbis ruinam actutùm futuram puto; sin deditionem facitis, accipite. Explicat codicillos, in quibus ejusmodi
erant

erant ſcriptæ conditiones: portam Urbis unam ſtatim traderent: quæ in arce Gavii, quæ item in Urbe præſidia eſſent, ſe utì Auſtriacis dederent, Senatus cenſeret: Auſtriacos bellum gerentes, eorumve ſocios oppidis, arcibuſque reciperent: omnes Reipublicæ portus, ſtationeſque Auſtriacis, ſociiſve nautis, Navarchiſque paterent, atque immunes eſſent: adversùs Auſtriacos, eorumve ſocios hoſtile quicquam ne tentarent Genuenſes, neu tentari paterentur ab ſuis: arma, commeatus, tormenta, quæ Gallorum, Hiſpanorum, ac Neapolitanorum eſſent, ſinè morâ traderent; qui item Galli, Hiſpani, Neapolitanive milites, duceſve eſſent apud ipſos, eorum ſinè ullâ exceptione nomina profiterentur: qui bello capti, quive transfugæ ax Auſtriacis eſſent, rectè omnes red-

redderent: Dux, cumque eo Senatores ſex Viennam proficiſcerentur, advolutique Reginæ pedibus clementiam ejus implorarent: obſides ea ità futura Senatores quatuor darent Mediolanum deducendos; & tricies HS., quod exercitui congiarii nomine donaretur, penderent in præſenti, & tantumdem præterea pecuniæ Comiti Cotechio Italici exercitus Quæſtori curarent, quantum conveniret: de his omnibus rebus xx. horarum ſpatium ad deliberandum haberent. Hoc a me, inquit Botta, beneficium habetis, ut aliquæ ſint conditiones, quibus vitam, ac libertatem paciſci poſſitis; quas non ademiſſe erit vobis argumenti loco, me nec humanitatis, nec, quando ita vultis, patriæ oblitum eſſe. Si cui verò conditiones latæ graves, atque acerbæ videantur,
re-

reputet ipſe ſecum, quantò illa graviora æſtimanda ſint, expugnari domos, diripi fortunas, abſtrahi in ſervitutem, cædes fieri, incendia, rapinas, quæ omnia neceſſe eſt accidant victis, victoribuſque parere recuſantibus. Perlectis Legati conditionibus, auditiſque Bottæ minis ingemuere, & quò ſunt, quæ præter opinionem accidunt, acerbiora, eò vehementius Bottæ oratione commoti ſunt. Facilis enim qui putabatur, ad eas conditiones, quas Senatui Goranus ediderat, duriores ipſe multò addiderat: ut autem ſpatium intercedere poſſet, dum his malis remedium aliquod inveniretur, negarunt Legati xx. horarum negotium illud eſſe, in quo de totius Reipublicæ ſtatu ageretur, cum præſertim lege apud ipſos ſancitum eſſet diligenter, ut, nequid eâdem die de

de eâdem re & consuleretur, & statueretur, neve quid prius statueretur, quàm Senatus antea cognovisset, & Concilium postea Minus approbasset. Tum Botta barbarè irridens, quam vos mihi, inquit, legem, quem Senatum narratis? una est hodie vobis lex parere victori, neque armatis hominibus cogitandum est, quid vester ille Togatorum conventus decernat. Legati, desperatâ re in Urbem revertuntur.

Habetur statim noctu Senatus: ac tametsi plerique accipiendas confestim a victore leges, &, positâ ferociâ, fortunæ cedendum existimarent, tamen non deerant, qui in extremis rebus ab animi magnitudine auxilium petendum esse arbitrarentur, constantiam, & fortitudinem, veterumque Romanorum non accomodata tempo-

ribus exempla usurparent, præstareque dicerent omnes perpeti acerbitates, quàm tantâ acceptâ ignominiâ, & libertate amissâ, precariâ salutis spe pendere. Vicerunt ii, qui neutrorum, neque approbatâ, neque improbatâ sententiâ, placere sibi censebant, utì antequàm quicquam de tantâ re statueretur, evocarentur Præfecti copiarum, deque statu mœnium Urbis, ac defensorum interrogarentur. Evocati raptìm, interrogatique nùm his mœnibus, his militibus defendi Urbs posset, ad unum omnes non videri responderunt. Senatus, cum nihil in mœnibus, nihil in militibus præsidii esset, & præsenti vi cogeretur ad iniquè paciscendum, moveretur autem misericordiâ populi sui, quem in expugnatione Urbis diripiendum, atque interficiendum videbat,
neces-

necessitati parendum censuit. Sic fugâ sociorum, infirmitate præsidii, terrore præsentis exercitus inducti Genuenses, compulsi, coacti conditiones a Bottâ latas accipiunt. Fit in eam sententiam S. C., quo ex S. C. Gavii arx munitissima Austriacis deditur, frementibus præsidiariis, ægrèque ipso arcis Præfecto Joanne-Lucâ Balbo ferente, jussu Senatus ad deditionem compelli, cum duodecimum jam diem summâ vi oppugnantem Picolominæum contemnerent. Mittit ipse continuò Botta, qui portam occupent, quæ ad Pharum, novorumque mœnium ambitum pertinet, neque eâ contentus mittit etiam, qui Thomasianam portam obtineant, quæ in veteri Urbis muro ædificata est; cum Legati Reipublicæ infirmari conditiones frustrà testarentur, si duas pro unâ portas occuparet; ille autem

portam nequicquám tradi diceret, quæ introitum non daret in Urbem. Harum enim portarum ſitus is eſt, ut altera alteri includatur, neque adiri ad alteram niſi per alteram poſſit. Urbs autem ipſa duplici murorum ambitu veteri, novoque cingitur.

Oppreſsâ Genuâ, fugatis Borboniis, inſperatâ rerum commutatione elati Auſtriaci, nactique ex diuturnâ egeſtate copiam ſubitò rerum omnium majores ſumere ſpiritus, majoraque multo agitare animo cœperunt, neque poſſe ad ea conficienda quicquam deeſſe arbitrabantur, cum Urbem haberent refertiſſimam, quam primum conſilium erat penitùs exhaurire; & iis, quibus vitam, atque arma relinquebant, mala minitari, ſpoliaque omnia extorquere inſtituerunt.

Quæſtor Cotechius, cum in Arena-

narium ſuburbanum veniſſet, petiit ſtatim a Senatu per literas, utì nobiles ſibi aliquot daret, quibuſcum colloqui, & de ſummâ, quæ Reginæ Ungariæ nomine curanda eſſet, convenire poſſet. Graviſſimi viri, & ſummis honoribus uſi Joannes-Baptiſta Grimaldus, & Laurentius Fliſcus deſignantur, qui eâ de re cum Bottâ, & Cotechio agant: atque iis, cum ad Quæſtorem veniſſent, priuſquàm colloquerentur, ipſe ultrò Cotechius edictum obtruſit, quo Senatus compellabatur, & in quo de clementiâ Ungariæ Reginæ erga Genuenſes multa prædicabantur: ejus beneficio ſuis legibus vivere, quos in poteſtatem redigere belli jure potuiſſet; & ne nunc quidem id illam agere, ut omnia illata bello damna diſſolvantur ab Genuenſibus, & compenſentur pecuniâ, quod tamen eſſet æquiſ-

æquiſſimum; ſed multùm remittere, exiguâque eſſe parte contentam. Darent millies octingenties HS. tribus deſcriptum penſionibus æquis; quarum ex quâ die, quâve horâ hæc ſcripta, editave poſtulata eſſent, utì ex eâ die, eâve horâ intra viii., & xl. horas prima penſio, altera intra octavum diem, intra quintum decimum tertia ſolveretur. Ni id ad certam diem factum ſit, Reginam ſuæ oblitam manſuetudinis igni, ferro, omnique cladis genere in Genuenſes animadverſuram. Legati demonſtratâ, deploratâque ærarii inopiâ, orant hominem, atque obſecrant, ne civitatem atroci evertat edicto, quod futurum provideant, ſi tot malis confecta alio inſuper tributo, ac fœnore trucidetur; multaque & de iniquitate imperandi, & de acerbitate exigendi conqueſti

ſunt.

ſunt. Ad ea nihil Cotechius, niſi parvulam temporis dilationem multis precibus expreſſam concedere. Re Senatui nunciatâ, cum propter negotii gravitatem, temporiſque anguſtias, exploratis omnibus rebus, quò confugeret, non eſſet, decurritur ad ultimum illud miſerum, & grave, quo ne turbulentiſſimis quidem Reipublicæ temporibus nunquam antea ventum erat, utì pecunia, quæ eſt ad Georgii, efferatur, ex eâque prima penſio ſolvatur. Erat illa quidem publicâ ibi fide non ſolùm ab Genuenſibus, ſed etiam a reliquis pleriſque Italis, ac Tranſalpinis depoſita pecunia, eamque Georgianæ menſæ tuendæ Octoviri diligentiſſimè adſervabant; ſed extremis malis aliis malis remedia dabantur, Tot, tantique acervi nummorum partìm in triremem impoſiti, partìm
plau-

plaustris exportati terrâ, marique deferebantur in Arenarium suburbanum ad Austriacum Quæstorem palam inspectante populo, atque ingemiscente. Et Botta flagitare pabulum, flagitare frumentum, tabernacula, vecturas non desistebat increpitans, minitansque, & cujus modò rei nomen reperire poterat, hoc satis esse illi ad cogendas pecunias, vexandosque Genuenses videbatur. Contrahebat naves, bellumque adversùs Neapolis Regem parari, idque Genuensium commeatibus, atque auro administrandum esse dictitabat; seu quòd istud, si Genuam cepisset, a Reginâ Ungariæ mandatum haberet, sive eo quòd desiderium ejus interpretaretur, bellique apparatu præveniret. Namque Regina ardenti, veterique Neapolim cupiditate rapiebatur, quam cupi-

cupiditatem tot jacentem adversis, tempus opportunum, & secundæ subitò res excitaverant, accendebantque turbandarum rerum nunquàm abjecta spes, irritique semel ad Velitras dolor conatus.

At Neapoli, hoc literis, nunciisque divulgato rumore, trepidatur. Carolus Rex, etsi Ferdinandi Fr. egregiam in se voluntatem ex literis cognoverat Plumbini, Ilvæque Principis, quem suæ Præfectum domus, auditâ Philippi Patris morte, in Hispaniam miserat; neque dubitabat, quin, illato bello, Hispanorum auxiliis defenderetur, tamen rei ejus moram, temporisque longinquitatem timebat, quòd exercitus sui receptu, novisque regni consiliis occupatus Frater non ita celeriter juvare eum poterat. Relinquebatur, ut suis se copiis tueretur: sed

veteranæ Italico bello diſtractæ, ac vehementer erant diminutæ, reliquæ ex provinciali delectu ita recentes, ut neque expectandum ab iis ſolis, neque committendum iis quicquam eſſe videretur. Itaque non egredi regno, quod fuerat Veliterno bello utiliſſimum, neque hoſtibus, ſi adveniſſent, occurrere cogitabat, ſed communitis ad regni fines, defenſiſque arcibus, repugnare, intereàque veteranas ſuas, atque auxiliares Hiſpanorum copias, quæ infeſto Britannis mari, ægerrimèque coactis actuariis, Neapolim identidem commeatibus confluebant, expectare, &, ſi gravius accidiſſet, in Siciliam navigare conſtituerat. Verùm Auſtriacorum ſpem, metumque Neapolitanorum Caroli Regis videtur fortuna quædam diſpuliſſe, quæ aliam Britannis, Regique Sardiniæ, aliam Auſtriacis

ſtriacis mentem injecit. Britanni propiorem multò, atque infeſtiorem hoſtem Gallum perſequi, in Galliamque propterea penetrare Narbonenſem cupiebant, illâ etiam ſpe ducti, fore, ut adventu ſuo per cauſam religionis excitarentur in Occitaniâ ſeditiones, conflatoque domi bello, abſtraheretur Galliæ Rex ab oppugnando Belgio, ad ſuaque defendenda revocaretur. Sardiniæ Regi non iiſdem de cauſis eadem erat mens. Ille neque longiùs a finibus ſuis, hoſtem veritus, diſcedere Germanos, neque receptâ Neapoli, nimiùm convaleſcere ſuis utile rebus arbitrabatur, implicatiſque bello Gallis, magis libero ſolutoque animo Savonem occupare, eâque occupatâ (quod erat illi maximè propoſitum) optimo tandem portu potiri meditabatur. Villetius Britannorum, & Riccæcurtius Auſtriacorum

Legati in Arenarium ſuburbanum conveniunt, eòque Marcianenſem Comitem Sardiniæ Rex mittit. Cum Britanni Sardiniæ Regi cuperent, Auſtriaci autem Britannis obſequi cogerentur, conſtitutum communiter eſt, ut, depoſito invadendæ Neapolis conſilio, in Galliam quamprimùm Narbonenſem eruptio fieret, eòque Brounius proficiſceretur, ad quem ſumma imperii reſpiceret.

Rex Sardiniæ ex maximâ in Bormienſi valle itinerum difficultate Liguſticam nactus oram, quæ eſt ad occaſum ſolis, cum omni ferè exercitu ſuo Savonem oppidum ingreſſus, arcem ad deditionem compellere ſtatim non potuit. Defendebat eam Auguſtinus Adurnius Genuenſis excellenti virtute; neque ullà denunciatione periculi, aut deſperatione auxilii, aut de-

denique defenſionis iniquitate permovebatur. Nam, quod erat, ut diximus, in deditionis conditionibus adſcriptum, ut ne adversùs Auſtriacos, eorumve ſocios hoſtile quippiam Genuenſes tentarent, neu tentari paterentur ab ſuis, ejus uſi fœderis calumniâ Britanni poſtulaverant, ne, quæ adversùs arcem inſtituebantur, Subalpinorum opera a præſidiariis diſturbarentur, adeout jugulum armatis hoſtibus priùs Genuenſes dari cogerentur, quàm ſe defendere poſſent. Relictis Rex cohortibus, quæ allatis, & conſtitutis quietiſſimè tormentis arcem oppugnarent, ipſe Finarium progreſſus, receptis arcibus, oppido potitur, quæ cauſa imprimìs Italici belli fuerat. Aliquantum fuit ad Albintemelium moræ, quæ urbs eſt in finibus Liguriæ loco poſita excelſo, &
arce

arce ſatis munitâ. Sed ea quoque advectis mari tormentis, octavo capitur die. Dejectis inde Montealbano, Villâque Francâ hoſtium præſidiis, Nicæam Rex venit, puſtularumque ibi morbo tentatus leniſſimo, paucisque propterea diebus recreatus reliquam eo in oppido agere hyemem conſtituit.

Hiſpani, Gallique in fugam conjecti nihil de reſiſtendo cogitabant, ſub adventumque hoſtium omnibus ſtatim locis excedebant, Varumque flumen tranſgreſſi ſua ipſi, & aliena, necui eſſent Auſtriacis inſequentibus uſui, evaſtabant, parſque tandem in Galliam Narbonenſem ultimam penitùs receſſerant, pars intra Allobrogum ſaltus, monteſque ſeſe abdiderant. Ita Borbonii Italiâ ceſſerunt non tam hoſtium virtute, quàm ſuis devicti conſiliis.

Brou-

Brounius, præmiſſo terrâ Gorano, qui loca exploraret, extremumque carperet hoſtium agmen, quique ad Tropæam in ipſo expeditionis initio jaculo transfixus interiit, ipſe ab Arenario proſperâ tempeſtate ſolvens, Britannicâque ad Villamfrancam navi delatus, Nicæam biduo poſt pedibus pervenit: & cum intelligeret in illis locis ſibi bellum gerendum, ubi propter itinerum anguſtias, agrique minimè uberis naturam, & per quem etiam ſuperioribus diebus hoſtis prædabundus inceſſerat, futura eſſet in magnis res difficultatibus, atque undè xl. ante annis Princeps Eugenius tantæ auctoritatis imperator, gravi accepto incommodo, profugiſſet; non mediocrem ſibi diligentiam adhibendam intelligebat. Itaque, convento Rege Sardiniæ, communicatiſque conſiliis, cum.

cum ſupportaturos Genuâ tormenta, commeatuſque Britanni in ſe recepiſſent, expectabat ipſe, dum reliquæ ex Subalpinis, Galliâque Ciſalpinâ, Liguriâque ad eum copiæ convenirent, iiſque augerentur, quæ, extremâ jam fame coactâ ad deditionem Dertonâ, adventabant; atque omnibus rebus paratiſſimus non dubitabat, quin bellum ex ſententiâ conficeret, ad eamque gloriam, eumque diem properabat, quo ipſe, perdomitâ Galliâ Narbonenſi, Principi Eugenio rei geſtæ famâ anteponeretur.

At Genuæ Auſtriaci jure belli, & patientiâ abutebantur deditorum. Nam Botta hibernorum inſtrumentum, aliaque multa, Cotechius alteram penſionem ſuo more flagitabant, cædem videlicet, incendia, rapinas, ni id eſſet celeriter factum, denunciantes. Senatus

natus jam a principio ſummos viros Cæſarem Cattaneum, qui biennio poſt Dux fuit, Matthæum Franſonium, Auguſtinum Gavottum, Auguſtinum item Laumellinum proficiſci Viennam juſſerat, qui Reginam de his rebus certiorem facerent, iratamque placarent Reipublicæ. Verùm ne hoc quidem juris obtinere potuit, ut clariſſimorum Civium legatione totius exitium Civitatis deprecaretur. Ademptâ ſpe deprecationis, calamitates augentur, efflagitationes, minæ. Tantæ conficiendæ pecuniæ ratio quærebatur. Treſdecim viri huic negotio præficiuntur. Tributum extra ordinem locupletioribus imperatur. Erat tamen ad id, quod vehementiſſimè flagitabatur, perexiguum. Effertur iterum ex Georgianâ menſâ argentum, eoque altera Auſtriacis penſio ſolvitur.

tur. Quâ vix dum solutâ, exposcitur statim tertia. Fit magnus dolor, & gemitus populi, totiusque admiratio Italiæ, tam grandem, tamque impudentem Genuensibus mulctam irrogari, neque aliud criminari, quàm voluisse ab sese potentioris injuriam propulsare. Ipse Benedictus XIV. non tam, quòd Pontifex esset, paternâ quâdam benevolentiâ, quàm quòd communem Italiæ fortunam miseraretur, cujus periculum in Genuensium calamitate agebatur, omni a Reginâ studio contenderat, ut leniret se tandem miseræ, atque oppressæ Civitati, imperatæque pecuniæ partem remitteret. Ac primò auctoritate Pontificis commota flectebatur animo Regina, Legatoque ejus partem remittere pecuniæ benignè receperat, postea verò vel inopiâ pecuniæ,

niæ, quæ erat ei ad maximum bellum necessaria, vel eorum adducta consilio, qui Genuenses oderant, præcisè negavit; &, quasi facilitatis pœniteret, non solùm tertiam exigi subitò pensionem, sed etiam sexcenties HS. hibernorum nomine imperari jussit. Tum verò nemini dubium fuit quin planè totius impenderet interitus Reipublicæ. Adeunt Bottam Legati, orant, atque obtestantur, ut, si quis locus misericordiæ relinquatur, det aliquam extrema tolerantibus veniam. Flecti Botta videbatur, at Cotechius concitabatur, cum interim miseri jactarentur Genuenses, & crudeliter illuderentur. Sed perseverantibus Legatis Botta respondit: Nequicquam ejus Reipublicæ inopiam prætendi, qui cives habeat ditissimos: cum adeo patriam amarent, atque ejus incom-

modis tam vehementer commoverentur, satisfacerent illi de suo, qui maximam apud exteros populos pecuniam occuparint. Quæ Bottæ mandata contra jus omne publica privatis permiscentis cum Senatui renunciata essent, extremumque, si rejicerentur, malum instaret; omnes autèm quibus Viennæ, Mediolani, reliquisque in locis pecunia erat in nominibus, fortunas suas pro Reipublicæ salute libentissimè offerrent, iisque caveri, oppigneratis Reipublicæ vectigalibus, æquissimum videretur, de his rebus omnibus Dux ad Concilium Majus retulit.

Quo in Concilio nonnulli nobiles, cum vel propriis impediti malis Reipublicæ non satis calamitate moverentur, vel rerum ignari in publicâ obligata fide bona quoque sua, corpo-

poraque obligari falsò crederent, conati sunt, cum perrogarentur sententiæ, strepitu, admurmuratione, turbatis denique suffragiis impedire, quominus decerneretur. At Philippus-Franciscus Spinula grandis natu, jurisque consultus, cum silentium fecisset, consenuisse se, dixit, in Republicâ, neque unquam ejusmodi turbis nobilissimum Conventum agitari vidisse: debere quidem ferendorum suffragiorum libertatem servari, sed turbandorum licentiam a dignitate loci, atque hominum, qui nihil sapere plebejum deberent, longè abhorrere. Hìc tum Augustinus Gavottus surrexit, & placere sibi censuit, ut cognoscendæ rei spatium daretur iis, qui non seditionis cupidine incitati, sed rei prolapsi ignoratione infremuerint. Visa est æquior sententia; itaque Concilium dimis-

dimissum est. Cum autem Botta, immutatâ repentè voluntate, non syngraphas sibi dari, sed numeratam appendi pecuniam juberet, res dilata est, totaque demùm, conversis temporibus, populari motu interpellata refrixit.

Non remittebat interim furor flagitantium, minitantium Austriacorum; neque in Urbe solùm, sed in vicis, castellisque singulis, ubi reliquæ Austriacorum copiæ ad divexandam Liguriam cum Bottâ relictæ hiberna constituerant, eadem denunciabantur, eadem imperabantur, acerbissimèque exigebantur. Ipsum in portum ingressa Britannica navis bellica Urbem, portumque inaudito prædandi genere habebat infestum; dicebaturque a Rege Sardiniæ, cujus arbitrio Britannica ad mare inferum classis administrabatur, eo consilio submissa, ne

ne opulentæ Urbis præda omnis Austriacis cederet: ægrèque is tulerat, illos, ipso neglecto, cum Genuensibus transegisse. Comes Christianus Ligur, magnus Scriba Mediolanensis, Genuam improvisò advenerat, certamque, non consentiente Senatu, cujus erat is beneficio cum suffragii jure civis Genuensis, tabellariis Mediolanensibus sedem constituerat, datâque iis immunitate, discesserat. Damnati majestatis, vinctique Rivarolæ turbulentissimi in Corsicâ hominis filii, seditiosi ipsi solvuntur, exorante quidem Bottâ, sed armati, & victoris preces imperantis habere vim videbantur. Erat in Urbe justitium quoddam, nihil invitis Austriacis Senatus, nihil reliqui poterant Magistratus. Movebat maximè multitudinem sui Ducis, prout videbatur, spreta majestas. Nam,

Nam, cum mos esset, quoties prodiret in publicum, ut instructi milites Reipublicæ fora, viasque obsiderent, hanc honoris speciem removeri Dux, sive casu jusserat, sive temporis iniquitate commotus: id tamen in Austriacorum importunitatem conferebat vulgus inquietum, suspicax, &, præoccupatis semel animis, etiam fortuita duriùs accipiens. Contemnebatur nobilitas, maledictis omnes, contumeliosisque vocibus insectabantur; atque ita ad jacturam rei familiaris adjungebatur contumelia, quam pati Itali homines difficillimè possunt: eratque utrumque acerbum admodùm ferocissimo populo, & lucri cupidissimo. Opifices, & tabernarii aut se suis artibus removerant, aut palam vi, malo, plagis adducebantur, ut merces venderent, non quanti esset æquum,

æquum, ſed quanti cogerentur. In his anguſtiis minuebantur ab opulentioribus ſumptus, egentiumque propterea, & perditorum numerus augebatur. Nonnulli ex nobilitate, & cujuſcumque loci honeſtiores, patriæ everſionem cum audire mallent, quàm videre, cum liberis, & uxoribus profugerant, multòque plures profugiſſent, niſi Concilii Minoris decreto fuga repreſſa eſſet, quo decreto Senatori, nobilive, qui Concilio Minori intereſſet, abeſſe ab Urbe ad annum vetabatur, mulctaque dicebatur, ſi abeſſet: adeo, deſperatis omnibus rebus, plena erant omnia mœroris, luctus, & triſtiſſimi cujuſdam ſilentii. Auſtriaci contrà milites, duceſque vagabantur paſſim læti, atque erecti cum ingentibus minis, & barbaro, atque immani terrore verborum, ocu-

lis, manuque loca, domosque designabant, quas occuparent, quas prædarentur. Est Genuæ locus, extruso mari, magnificè exstructus, ubi publicè, privatimque merces asservantur diligenter. Eò irrumpentes Austriaci insolenter obequitabant, & mercatorum bona suam esse prædam dictitantes, omnium ejus ordinis odia in se stultissimâ jactatione concitaverant. Audiebantur voces quasi vaticinantium: madefactum iri minus octo diebus Genuam sanguine, futuramque stragem cæde ipsâ fœdiorem. Ipse imperator Botta Legatis Reipublicæ pro patriâ orantibus dicebatur dixisse, nihil se Genuensibus præter oculos relicturum, quibus miseriam possent Civitatis, atque Urbis flere vastitatem.

Brounius, transducto Varum flumen

men exercitu, cum lxiii. cohortibus, quo in numero xx. erant Subalpinorum, & xlv. equitum turmis in Galliam Narbonenſem eruptionem fecerat, &, cum mare tenere, commeatuſque vellet, qui Britannicis ab Genuâ navibus ſupportabantur, primùm omnium Antipolim oppugnare cogitabat; quâ captâ, reliquum facilè bellum explicare poſſe confidebat. Nulla erat Hiſpanis permanendi in Galliâ voluntas, nullæ Gallis eo loco ad reſiſtendum vires. Qui ex Italiâ redierant continuis præliis, atque itineribus attriti vix ſe ſuſtinebant: qui a Belgio abſtracti ſubſidio accurrebant, atque expectabantur acerrimè, aberant longiùs. Hoſtes imminebant; legebant littus Britanni; & ſeditioſis in Occitaniâ animus acceſſerat. His omnibus rebus

 tan-

tantus, adventu Austriacorum, universæ provinciæ terror inciderat, ut alii res suas in Lerinam, Planasiamque insulas, quà minimè adire hostis videbatur, conferre properarent, alii, projectis omnibus, longioris fugæ consilium caperent. Massiliæ, Telonis, atque ipsas ad Aquas Sextias, ubi Philippus Hispani Regis Fr. constiterat, metus erat summus, & de deditione sermo nonnullus, jamque corrogabantur pecuniæ ad direptionem, cædemque redimendam.

Sed debebatur fatis, ut Galliæ salus, Italiæque libertas unâ Genuensium virtute staret. Nam, cum ad oppugnandam Antipolim tormentis opus esset, eaque asportari, supportarique Genuâ placeret, misit continuò Botta magis ad speciem officii, quàm quòd denegaturos crederet,

qui

qui ab Duce, Senatuque peterent, utì ea ſibi confeſtim traderentur. Negavit Dux concedi cuiquam poſſe, quæ uni Reipublicæ in defenſionem reſervarentur; neque decere Senatum, qui ad patriæ cuſtodiam delectus eſſet, ipſum tradere aliis patriæ præſidia. Quando verò omnia vi, miniſque agerentur; quid Botta precibus peteret, quæ per vim poſſet auferre? Hoc accepto reſponſo, aliquot ſtatim milites proficiſci Botta juſſit, qui tollenda e mœnibus tormenta, aſportandaque curarent. Hìc tum populus, atque univerſa multitudo paulò apertiùs queri, & clamare cœperunt: ereptum argentum, ereptam libertatem; etiamne conſtituta a majoribus præſidia, atque ornamenta Urbis barbari eriperent? id enimverò agi, & parari ut, inermes cum fuerint Ge-

Genuenſes, pecudum more jugulentur. Namque erat callidè vulgatum, & temerè creditum, futurum paucis diebus ut omnia ferro, flammâque delerentur: & nobiles, qui Minori intererant Concilio, ſueti antea ſeveriſſimâ religione occultare arcana Reipublicæ, nihil jam de Bottæ minis, immanique Auſtriacorum cupiditate reticebant. Ipſe Dux Brignolius in tantâ rerum perturbatione, incredibili animi robore, conſiliique præſtantiâ neque nimis populari concitationi indulgebat, neque ſatis repugnabat. Venientes enim ad ſe cujuſcumque generis homines, impotentiſſimumque Auſtriacorum dominatum, & plebis jam ex dolore inſanientis rabiem commemorantes leniebat magis, quàm coercebat, ne aut coercendo Auſtriacorum vim approbare videretur, aut inci-

incitando armati exercitus furori populum, totamque Rempublicam objiceret. Simul videbat populares motus, si leves sint, facilè quiescere, si implacabiliùs exarserint, ambiguis verbis multò magis inflammari. Itaque moderabatur orationi suæ, temporique, & Reipublicæ serviebat.

Sed tot publicis, privatisque de causis ingentem in populo irarum molem tacitè jamdiù grassantem inopinatus repentè casus accendit. Asportabatur æneum ab Austriacis mortarium, quo uti in bello consuevimus ad ollas jaciendas incendiarias. Degravata fortè pondere via subsedit, mortariumque dejectum est. Illi plebem, ut educeret, accire, & repugnantem vi, verberibusque cogere incipiunt. Agebantur hæc in frequentissimà Urbis parte, quæ Porta Auria dicitur, erat-

eratque ingens multitudo, majorque multò rei cognoſcendæ ſtudio convenerat. Quâ ex frequentiâ proripit ſe ſubitò ſingulari puer audaciâ, &, incœptone opus eſſet, reliquos interrogans, ſaxum in milites jecit. Fit magna continuò lapidatio. Dant ſeſe in fugam malè mulcati milites; quibus fugatis, & clamore ſublato, excipit rurſus ex omnibus Urbis partibus clamor. Vocatur ad arma populus. Tumultuantur; direptâque odio gentis Auſtriacæ tabellariorum Mediolanenſium domo, ad fores Prætorii, in quo erat armamentarium, catervatìm convolant, arma ſibi dari poſtulant, arma clamitant. Habebatur eodem tempore Senatus, qui ferocientis multitudinis fremitu commotus, grandes natu cives, quos auctoritate, & populari gratiâ præſtare cogno-

cognoverat, ire ſtatim, plebemque blandiſſimè appellando ſedare juſſit. Quorum oratione, maximoque coorto imbri, plebis pauliſpèr impetus reſedit, cum potiſſimùm, nocte ingruente, timeretur. Mittitur etiam ab Senatu Nicolaus Jovius, qui Bottam commonefaciat; videret, quid ageret, quò progrederetur: ignoſcendum plebi, quæ militum commota injuriis dolorem ſuum vehementiori animi contentione perſecuta fuerit: tumultum vix potuiſſe heſternâ die ab Senatu comprimi internunciis nobiliſſimis viris: plebis patientiam ne ultra, quàm ſatis eſt, tentaret: orare, monere Senatum, & denunciare etiam, caveret, ne res neglecta maximæ denique Auſtriacis fraudi foret. Ad hæc Botta jam a principio plebem deſpiciens Genuenſem, neque ſe temeritate vulgi

commoveri respondit, neque arbitrari milites suos, qui gravissima prælia fecerint, Borboniosque devicerint, furentis plebeculæ ululatu posse terreri. Sed nihil in bello oportere contemni ea quoque res docuit, pravoque esse usum consilio Bottam, qui, dimissis in diversa hiberna copiis, paucisque apud se relictis cohortibus, despexerit imparatus tot hominum millia, tantosque sine armis terrores jecerit.

Postridie mane minaci vultu, intentisque armis centum Urbem Pyrochitrophori ingrediuntur. Horum adventu redintegratur tumultus. Jaciuntur undique lapides, iterumque ad arma conclamatur. Fugam Pyrochitrophori arripiunt. Nacta plebs duces Bavam, atque Asseretium, audaces homines, nec infacundos, arreptis, quæ cuique

cuique ſors offerebat, armis, adductiſque tormentis vias, quæ ad portam pertinent Thomaſianam, occupat omnes, eaſque trabibus inductis præſepit, ſic parata, (ut videbatur) quidvis perpeti, & conari ut mallet, quàm non ſe a perpetuâ avariſſimorum hoſtium importunitate liberare.

Auſtriaci, redintegratis viribus; acriuſque in plebem impetu facto, eam repellunt, quâ repulsâ, unoque capto tormento, audaciùs jam cum parte equitatus ſeſe in viam, quæ appellatur Balba, effundunt. Sed lapidum, jaculorumque multitudine, quæ undique ex tectis etiam, ac feneſtris mittebantur, perterriti, rurſus ad Thomaſianam ſeſe portam recipiunt.

Senatus iterum per Legatos ſuos liberiùs jam, conſtantiùſque monere Bottam, ne incitatis militibus effera-

tam plebem, armorum ſuorum gloriam inſanienti plebi committeret: progreſſum præcipitem, regreſſum inconſtantem eſſe. Ille contra nihil niſi atrox, & ſævum cogitare, & loqui: ſuccenſere Senatui, contemnere plebem, minari omnibus. Ac ſpretis Legatorum monitis, quas Novis, quas in Liguſticis oris eſſe juſſerat, confeſtim ſibi copias adduci imperat. Portam firmari Thomaſianam, Benigni, quam vocant, munitionem, quæ Pharo imminet, mortariis inſtrui, itemque eum locum, quò animi causâ Philippei ſodales convenire ſolent, qui in Balbam viam devexus eſt, duobus communiri tormentis jubet, eo conſilio, utì Urbem, ollis jactis incendiariis, teliſque e loco ſuperiore dirueret, populumque tormentorum vi, atque Urbis ruinà perculſum ad deditio-

ditionem compelleret, omniumque ità rerum potiretur. Simul ab Senatu petit, quoniam ipſe a plebis conſiliis abhorreat, tumultuantem a tergo plebem a militibus concidi Reipublicæ jubeat. Exiſtimabat enim hoc facto aut adversùs Senatum, ſi repugnaret, cauſam quærere ſe poſſe inimicitiæ, aut, ſi concederet, plebem ancipiti periculo diſtractam faciliùs opprimere. Summâ Senatorum indignatione excepta eſt poſtulatio tam impudens, & conſtantiſſimè repudiata: neque enim poſtulandum ab Senatu, ut civibus vim, & manus afferat, & quaſi ſanguinem hauriat ſuum.

Auſtriaci, cum, multis in tecta dilapſis, infrequentiores excubare populares animadvertiſſent, concubiâ repentè nocte erumpunt, fanum, domumque occupant Equitum Jeroſolymi-

mitanorum, ibique se communiunt, quò tutiùs progredientem, aversamque percellere plebem superiore ex loco possint. Ii verò, qui ex alterâ Urbis parte ad Bisamnatem vallem in Albarensi suburbano consederant, allato de plebe concitatâ nuncio, portæ Urbis, quæ Romana dicitur, appropinquabant, quòd neque a militibus Reipublicæ pro portâ excubantibus timerent, quos utpotè dedititios sumere arma adversùs se non arbitrabantur, & eâ transgressi, perque spatium illud procedentes, quod inter veterem, novumque murum intercedit, circumire Urbem, suisque sese ad Pharum adjungere confidebant. Quod cum Albarenses providissent, Genuensium excitati exemplo prodeunt armati, locum præoccupant, interclusosque hostes, & dissipatos diversas in villas com-

compellunt, atque obsident. Quin confestim irrumperent, Augustini Ayrolii obstitit auctoritas, qui Senatus jussu iis erat in locis cum imperio. Hic dubitans, concursansque, neque gnarus reconditioris Senatus consilii, acceptâ fide, nihil Austriacos adversùs Genuenses tentaturos, illos continebat a prælio. Sed auditis paulò post Albarenses, quæ Genuæ erant acta, rursùs in Austriacos impetum fecerunt, iisque, Petri Canevarii Protrib. mil. legionis Ligusticæ, nobilissimi, fortissimique adolescentis interventu, deditionis uti conditionibus permiserunt, atque Ayrolio irasci simulantes, quod stetisse per eum quominùs cædem Austriacorum facerent, videbantur, cæterùm prædæ cupidi villam ejus incenderunt. Deditorum autem in numero cohors fuit legionis Cailianæ.

At

At populus audacior jam factus quòd complures nobiles, & militares viros patriæ charitate, atque Austriacorum injuriis permotos sensim in causam descendere, plebeiisque obvolutos penulis consilio, manuque adesse perspiceret, alacer, speique bonæ plenus hostes aggreditur. Botta, cum contra, atque ipse existimaverat, augeri populo animum, numerumque videret, atque ex constantiâ Senatus aliquid subesse graviùs suspicaretur, qui nihil primò timuerat, nimiùm postea timere, suisque diffidere viribus cœpit. Itaque, ut spatium intercedere posset, dum milites, quos evocaverat, convenirent, aliquid interim agere de compositione constituit, Ocheliumque Trib. mil. ad Auriam mittit Melphitanorum Principem, quem populo acceptum, facillimisque moribus cognoverat.

verat. Cum eo ita Ochelius egit: misericordiâ Genuensium commotum imperatorem, quibus extremum jam fatum impendeat, petere a Melphitanorum Principe, ut populum ad interitum ruentem voluntarium pro suâ ipse auctoritate retineat, patriæque consulat universæ. Quibus Auria rebus cognitis Ducem Brignolium extemplo convenit, & quanta sit conciliandarum rerum oblata facultas, ostendit, suumque ad eam rem studium ultrò pollicetur. Dux, etsi rectè intelligeret, quo hæc omnia Bottæ consilia pertinerent, neque sine causâ nobilissimum, atque optimum virum productum existimaret; tamen, ne videretur per se stetisse, quominùs componeretur, palam liberaliter Auriæ respondit, eumque collaudavit, sui, suorumque Majorum memorem esse

jussit: clam per certos homines, quos Reipublicæ causâ officiis, largitionibusque allexerat, populum monuit, ne nimiùm hosti crederet, neve ullam, nisi traditis statim portis, omnique de argento exigendo, asportandisque tormentis sublatâ mentione, conditionem probaret. Itaque, cum ad populum Auria, adhibito Augustino Laumellino, de conditionibus loqueretur, conclamat omnis multitudo denunciandum Austriacis esse, ut portas confestim traderent, tormenta ne attingerent, neve ullum unquam amplius de argento sermonem inferrent. His Bottæ mandatis renunciatis, diem ille ex die ducere, quædam rejicere, nonnulla accipere, portas verò traditurum se negare; & tamen, ut manerent induciæ, non dissimulanter petere. Populus, ubî se diutius duci intel-

intellexit, redire Auriam, Laumellinumque, denunciarique Austriacis jubet, si rem conditionibus, quæ essent allatæ, componere velint, ante horam v. alterius diei sine periculo licere, post id tempus non fore Potestatem. Illi redeunt, iterumque populi mandata exponunt. Victus Botta consentientis Populi pertinaciâ accipere se ait conditiones, & portam tradere. Agnovit Laumellinus verbum, veritusque, ne, quod ab Senatu postulaverat, in se Botta recusaret, portamque tradens Thomasianam, alteram ad Pharum teneret, non portam, inquit, Imperator, sed portas tradi sibi Populus postulat. Quo ille dicto adeò excanduit, ut Auriam, Laumellinumque retineri jusserit; atque aliquot post horas, ne sanctum ad omnes gentes Legati nomen violasse

Q 2

lasse videretur, dimisit. Posteaquàm in vulgus hominum elatum est, quâ iracundiâ usus Botta Populi Legatos detinuisset, eaque res colloquium ut diremisset, nemini dubium fuit, quin per causam compositionis insidiarentur Austriaci tempori, expellendique essent, priusquàm illi sese evocatis subsidiis confirmarent. Tota it ad arma Civitas. Non religio, non sexus, non ætas satis est cuiquam causæ, quarè se domi teneat. Prodeunt armati, seseque invicem adhortantur. Nemo imperat, omnes exequuntur. Rapiuntur e navalibus, mœnibusque tormenta, atque opportunis locis collocantur. Arduus ad eum locum, qui Petraminuta appellatur, & ad viam Balbam pertinet, difficilisque adeo est adscensus, ut expeditus ea homo vix possit repere. Illuc evestigio

gio bajulorum, puerorumque multitudo, incitato curſu, mortarium advehit æneum maximi ponderis. Tanta vel patriæ charitas, vel puniendi doloris erat cupiditas, aut etiam, quæ permultùm valet apud mortales, exempli vis.

Ibì tum Viſettius Jeſuita, qui antea etiam privatìm cum Bottâ egerat quâdam notitiâ productus, quòd erat ei cum Bottæ Fratre amicitia, imperatorem convenit, eumque, neu ſe, neu populum in apertiſſimum deducat diſcrimen, monet, atque obſecrat, & de conditionibus loqui incipit. Cujus mediam orationem interrumpunt undique ſubitò tela immiſſa. Omnia ſtatim e ſacris turribus repulſa æra perſonant, exceptuſque longè, latèque fragor perturbat hoſtes tanto obſtupefactos ſtrepitu.

Acerrimo contenditur prælio. Deturbare Austriacos e fano, domoque Equitum Jerosolymitanorum cum Genuenses jaculis non possent, adactis procul a maritimo propugnaculo telis, fani turrim concutiunt: quâ concussâ, qui ibi sunt Austriaci projicere arma, & deditionem facere coguntur. Botta post Thomasianam portam in areâ, quæ est ante Principis Auriæ domum, equitum, peditumque aciem instrui jubet. Tela accidunt creberrima, superincidentibusque e Petraminutâ ollis incendiariis perturbatur equitatus. Interim, quà est inter veterem Urbis, novumque murum aditus, instructi proruunt Genuenses, refractâque Thomasianâ portâ dant reliquis, qui in Urbe erant, erumpendi spatium. Hoc omnibus audacius viis Genuenses succedunt.

dunt. Multi ex Auſtriacis capiuntur, multi interficiuntur. Ipſe, dum in foro Nigriano milites retinere, atque inſtruere fugientes conatur, Botta impacto ad murum quendam telo, lapideque disjecto levitèr in faciem vulneratur; eodemque ictu Comes Caſtaleo, qui Bottæ aderat, perfoſſo equo dejectus magnum adierat vitæ periculum. Tum verò popularium multitudine, ſuorumque cæde perterritus imperator terga vertit, eodemque acti, perturbatique timore permixti cum equitibus pedites Pharum petunt. Genuenſes ab ſummis, noviſque mœnibus proximos nacti colles horribili & multitudine, & ſpecie deſcendentes cernebantur. Illi, ne a tergo circumvenirentur, veriti Pharum ipſum, Benignique munitionem relinquunt, ſeſeque ad Arenarium

narium fugientes recipiunt. Ea statim loca Genuenses occupant. Nox appetebat, & totius diei labore, & pugnâ defatigati ab insequendo desistunt. Portas valido præsidio firmant, & tanto alacres successu in Urbem revertuntur. Unus de plebe homo Joannes Carbo, ut erat a prælio horridus, & cruore oblitus Prætorium ingreditur, atque ad pedes accidens Ducis, portarum traditis clavibus, victoriam ejus diei Duci, Senatuique gratulatus est.

Eodem ferè tempore qui Recci, quique Nervii erant, nonnullique item, qui, ut se Bottæ adjungerent, accelerabant Austriaci novâ re perturbati, interclusique in Genuensium potestatem venerunt. Qui verò a Claverino ad Segestam Tigulliorum litus omne præsidiis tenebant, periculum veriti,

veriti, quòd ejus homines oræ Genuensis prælii famâ excitati ad vim, atque ad arma ſpectabant, diſcedere properarunt, Sergianumque profecti, Sergianiolum ſi arcem ſatis naturâ munitam occupaſſent, ibi ſubſiſtere cogitabant. Sed cum fortiter defenderet Petralba Protrib. mil. de exercitu Genuenſi, nullaque illis propter aſſidua, quæ ex arce adigebantur, tela, ſuſpectumque oppidanorum animum conſiſtendi in oppido facultas, nulla item commeatus, omnibus circa locis infeſtis, nulla effugii ſpes eſſet, pactis, quas Petralba voluit, conditionibus, datiſque obſidibus, inde emiſſi ad Aullam ſeſe, omni dimiſsâ Liguriâ, contulerunt.

Botta, cum in fugâ a ferociſſimis hominibus, qui Porciferam vallem incolunt, opprimi facilè ad anguſtias

gustias locorum potuisset, dum alii morantur, & dubitant, quid sit capiendum consilii, alii exitum rerum ignorant, incolumis evasit. Erat eo præctereà usus dolo, ut, antequam rei fama latiùs manaret, pronuntiari juberet: omnia convenisse; ipsum, factâ cum Genuensibus pace, discedere. Quâ simulatione deceptis, & nonnullâ largitione permulsis rusticorum animis, ipse, relictis ægris, abductâ pecuniâ, Liguisticas raptim fauces transcendit, mutilatumque Novas exercitum reduxit. Ita Austriaci, conversis subitò rebus, maximam spem, maximamque utilitatem amiserunt, Genuâque pulsi sunt ab iis, quos neque inimicos tollere, neque amicos parare cognoverant.

Finis Partis I. Libri III.